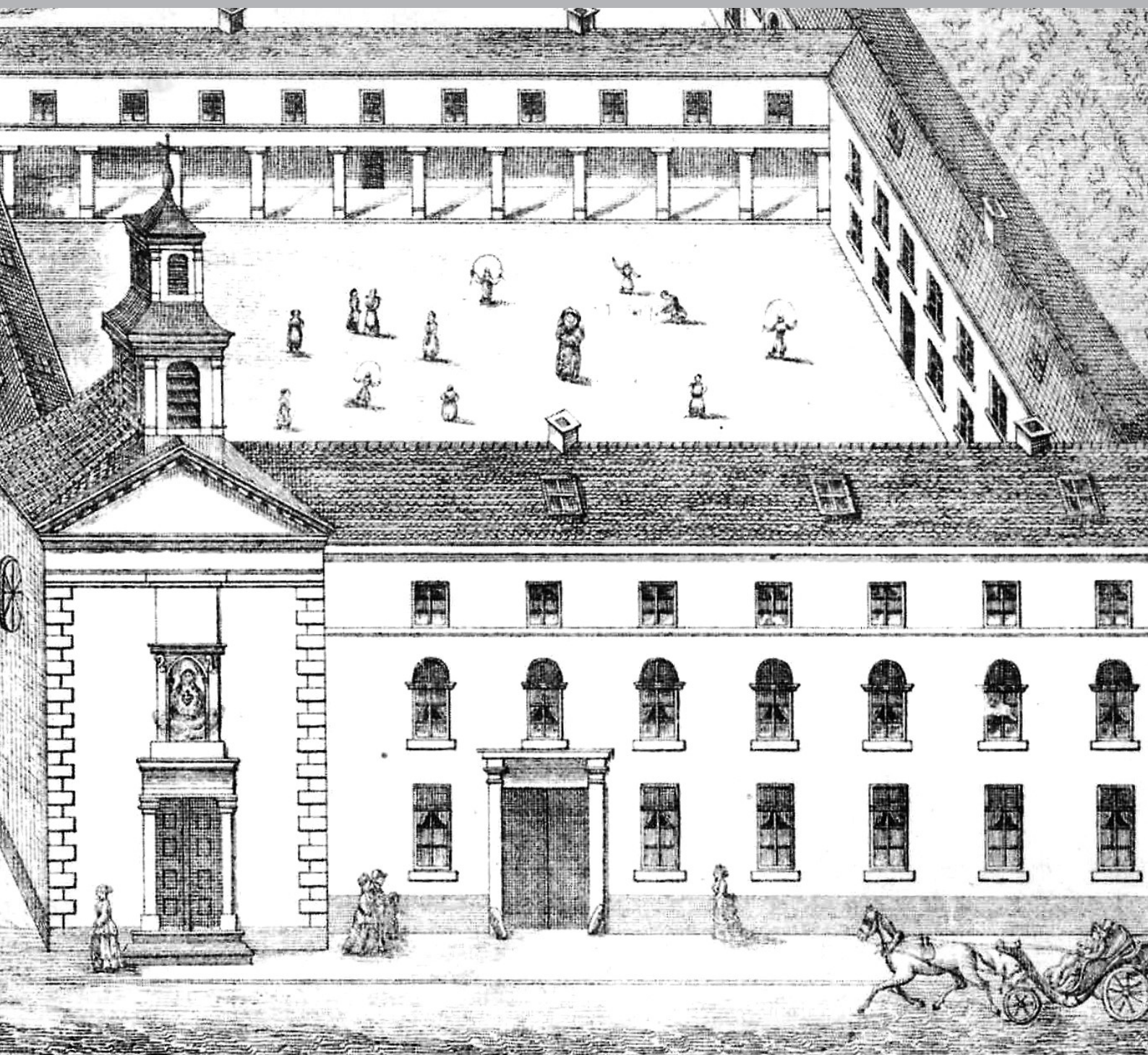


# Het LAND van AALST



Jaargang LXXVI • 2024  
Nummer 3

# Het LAND van AALST

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging 'Het Land van Aalst', met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, de Stad Aalst, de Stad Ninove en Erfgoedcel Denderland.

## Elektronische versie:

Gratis op de website

## Lidmaatschap van de vereniging:

*Bijdrage zonder jaarabonnement gedrukte versie*

Gewoon: € 10 • Steunend: € 20

*Jaarabonnement gedrukte versie*

Gewoon: € 50 • Steunend: € 60

## Te storten op:

IBAN BE33 3930 3032 7646

BIC: BBRUBEBB

t.a.v. Het Land van Aalst,  
Asserendries 118, 9300 Aalst

*De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid het 'Land van Aalst' in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oost-Vlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren † Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en † Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens † Arthur Broeckaert, † Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), † Jozef Van Cleemput, † Jozef De Brouwer, † Valère Gaublomme, † Frits Van Acker, † Basiel Boel, † Marcel Cornelis en † Jules Pieters. Latere voorzitters waren † Jozef Borremans (1953-1954), † Frits Courteaux (1963-1980), † Luc De Rijck (1980-1984) en Luc Robijns (1984-2020).*

## Het bestuur van de vereniging:

Luc Robijns • *erevoorzitter*

Bart Cherretté • *voorzitter*

Michel Igual Pacheco • *ondervoorzitter*

Marcel Cock, Pieterjan Deconinck, Lieve De Mecheleer,  
Tom De Ridder, Luc Geeroms, Mieke Van Damme, Dirk Van  
de Perre, Wouter Van Der Spiegel, Georges Vande Winkel,  
Reinoud Vermoesen.

## Meewerkende leden:

Louis De Cock, Bart Merckaert, Geert Van Bockstaele, Bart  
Van Langenhoven, Marc Uyttersprot en Wilfried Vernaeve

## Redactiesecretariaat:

Reinoud Vermoesen

[reinoud.vermoesen@uantwerpen.be](mailto:reinoud.vermoesen@uantwerpen.be)

## Ledenadministratie en algemene correspondentie:

Mieke Van Damme

Asserendries 118, 9300 Aalst • tel. 053 21 63 30

• e-mail: [vdmieke@skynet.be](mailto:vdmieke@skynet.be)

*De vereniging is lid van het 'Oost-Vlaams Verbond van de Kringen der Geschiedenis'. Het logo werd ontworpen door Bram Overlaet. Het representeert het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, met verwijzing naar de de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.*

[hetlandvanaalst@gmail.com](mailto:hetlandvanaalst@gmail.com) • <http://www.hetlandvanaalst.be>



Vlaanderen



Stad Aalst



Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.

**Zetel van de vereniging:** Asserendries 118, 9300 Aalst.

**Vormgeving:** Arnoud Jensen

**Druk:** De Riemacker Printing, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke

ISSN 0778-7731

De Riemacker  
PRINTING



# De site van het Ninoofse gasthuis/hospitaal

## Deel 2: Het oude gasthuiscomplex vanaf de Belgische periode tot WO II (1830-1940)

Dirk Van de Perre

### Directeur Lodewijk Vergauwen, zijn opvolgers en de aanwezigheid van de zusters der H. Harten in het hospitaal (1831-1974/2006)

#### *Directeur Lodewijk Vergauwen (1831-1867)*

Met de intrede van priester Lodewijk Vergauwen (1800-1870) in het Burgerlijk Hospitaal begint een nieuwe fase in de geschiedenis ervan.<sup>1</sup> Vergauwen werd op 20 maart 1829 tot onderpastoor van Ninove benoemd als hulp voor pastoor Jan Baptist Luyckx.<sup>2</sup> Maar zijn ambitie reikte verder. Hij zag zijn toekomst in een leidinggevende rol in het hospitaal met het oog op de stichting van een congregatie van hospitaalzusters. In een schrijven van 15 januari 1831 vragen de leden van de Commissie samen met pastoor Luyckx aan de Gentse bisschop Joannes-Franciscus Van de Velde (1829-1838) om de functie van *director* in het hospitaal, die voordien door priester Jan Baptist Bruylant werd uitgeoefend en waaraan een jaarinkomen van 171 gulden en 42 cent verbonden was, aan onderpastoor Vergauwen toe te kennen en die toe te laten zijn domicilie in het hospitaal te vestigen en het inkomen van de beide functies – als onderpastoor had hij een inkomen van 530 fr – te combineren.<sup>3</sup> De Commissie verwachtte eveneens dat Vergauwen een moreel en praktisch toezicht zou uitoefenen op het reilen en zeilen van de vijftig ouderlingen, die in het hospitaal gehuisvest waren. Hij kreeg van de bisschop de toelating om in de kapel op de zondagen en de geboden feestdagen de mis op te dragen, maar alleen voor de bewoners van het hospitaal.<sup>4</sup> De spanningen die zich twintig jaar voordien hadden voorgedaan tussen burgemeester en pastoor waren van de baan.<sup>5</sup> Nu is het Luyckx zelf, die samen met het bestuur van het hospitaal, zijn onderpastoor steunt in diens ambitie om er directeur te worden. Ongetwijfeld gebeurde dit na ruggenspraak met burgemeester Petrus Karel van Ypersele. Blijkbaar was tot 1838 die benoeming officieus. In 1834 schrijft Vergauwen immers dat hij zich al gedurende vier jaar *gratuitement* wijdt aan de instelling en op 29 februari 1836 luidt het in een brief aan de bisschop dat hij erop vertrouwt dat die hem kortelings *titulariter* de spirituele leiding van het hospitaal in handen zou geven.<sup>6</sup>

Op 22 november 1834 ging hij een stap verder in zijn ambitie en stelde hij zich kandidaat voor de burgerlijke functie van ‘ontvanger’ van het hospitaal. Hij haalde het op de gemeenteraad van 27 november met vier stemmen tegen drie, onder de voorwaarde dat hij binnen het jaar ontslag zou nemen als onderpastoor.<sup>7</sup> De tegenkandidaat was de brouwer Désiré Galliot.<sup>8</sup> Vergauwen achtte vervolgens de tijd rijp en het gebouw van het hospitaal geschikt om er een zustercongregatie in

1. De archieven worden vermeld met volgende afkortingen: RAG = Rijksarchief Gent; ARAB = Algemeen Rijksarchief Brussel; BAG = Bisschoppelijk Archief Gent; PAN = Parochiearchief OLV Hemelvaart Ninove; DAG = Decanaal Archief Geraardsbergen; SAN = Stadsarchief Ninove.

2. Zie de uitgebreide biografie in Marcel COCK, *Het "Susterhuys". 150 jaar Kongregatie van de zusters der Heilige Harten te Ninove 1836-1985*, Ninove, 1987, p. 59-62 en 71-72.

3. BAG, *Ninove Zusters H. Harten*, I, nrs. 5 en 6. De vraag was eerst ondertekend door drie leden van de Commissie. Op 2 februari sloten de twee andere leden van de Commissie zich bij de vraag aan.

4. DAG, nr. 206, jaar 1838.

5. Zie Deel 1, *Het Land van Aalst*, 76, 2024, nr. 1, p. 10-15.

6. SAN, Ninove, *Beraadslagingen Gemeenteraad*, 27 november 1834; BAG, *Ninove H. Harten, Hospitaal*, nr. 11.

7. Een voorwaarde die hij niet nakwam, zonder dat hierop de sanctie is gevolgd van de annulatie van de benoeming.

8. Désidérius Galliot, ° 1789, zoon van de invloedrijke Nicolaus, handelaar in lakens. Hij was nadien nog schepen van de stad.



**Portret van Lodewijk Vergauwen, stichter van de Congregatie van de zusters der H. Harten, geschilderd ca. 1838-1845, tevens ontvanger en aalmoezenier in het Burgerlijk Hospitaal.**  
Bron: foto genomen uit COCK, Het "Susterhuys", p. 71.

onder te brengen, maar stuitte op verzet vanwege leden van de Commissie, aldus een brief van 8 maart 1837 van Pieter-Jan Boel, pastoor van Denderhautem, aan de bisschop.<sup>9</sup> De kans voor het realiseren van zijn droom kwam er toen Vergauwen op 1 maart 1836 rechtvoer het hospitaal aan de overzijde in de Burchtstraat het klooster van de afgeschafte Penitenten kon kopen van Emmanuel Germanes en diens echtgenote, zodat hij daar met zijn zustercongregatie kon beginnen.<sup>10</sup> Omwille van de onderwijstraditie van het *Susterhuys* stelde hij nu een dubbel doel voorop in zijn schrijven van 14 april en 23 juni 1837 aan de bisschop: enerzijds onderwijs aan kinderen, zowel uit arme als begoede gezinnen, anderzijds de noodzakelijke hulp verlenen in 'zijn' hospitaal (*ut promoveatur religiosa educatio neglecta juventutis, tam pauperis quam honestae familiae, et ut ex ista erectione auxilium necessarium obtinere valeam ad administrandum nostrum nosocomium*).<sup>11</sup>

Op 27 juni 1838 werd Vergauwen door de bisschop benoemd tot directeur (rector) van de door hem gestichte zustercongregatie, waarbij hij officieel ontslag kreeg als onderpastoor, zodat tevens zijn aanstelling tot directeur en ontvanger van het hospitaal bekrachtigd werd.<sup>12</sup> Hij kreeg van de bisschop de bevoegdheid om biecht te horen van eenieder die in het klooster verbleef, een bevoegdheid die werd uitgebreid tot het hospitaal. Tevens mocht hij in de kloosterkapel, die het jaar voordien door Filip Van Dorselaer,<sup>13</sup> landsdeken van Geraardsbergen, werd goedgekeurd op zon- en feestdagen één mis opdragen en in de vespers voorgaan, die evenwel pas mochten beginnen nadat die in de parochiekerk geëindigd waren.<sup>14</sup> Het is opvallend dat op 17 december 1838 de secretaris van de nieuwe Gentse bisschop Louis Delebecque (4 november 1838-1864) toelaat dat omwille van de afstand tot de parochiekerk de gelovigen in de kloosterkapel hun zondagsplicht kunnen vervullen, terwijl landsdeken Van Dorselaer op 18 januari van datzelfde jaar voor de hospitaalkapel nog bepaald had dat alleen de inwoners van het hospitaal er gerechtigd waren om er de zondagsmis bij te wonen.<sup>15</sup> Mogelijk had het ontslag van pastoor Luyckx op 19 november 1838 met die versoepeling te maken. Bovendien was de kwestie actueel geworden, omdat bisschop Van de Velde op 7 augustus 1835 de Burchtdam van de parochie Meerbeke had losgemaakt en bij het territorium van de Ninoofse parochiekerk had gevoegd.<sup>16</sup>

9. BAG, *Ninove H. Harten, Hospitaal*, nr. 13 en COCK, *Het "Susterhuys"*, p. 211.

10. *Ibidem*, p. 61-62.

11. BAG, *Ninove H. Harten, Hospitaal*, nr. 13 en 14.

12. COCK, *Het "Susterhuys"*, p. 65, noot 31.

13. Pastoor van Meerbeke en landsdeken van Geraardsbergen van 1821 tot 1845.

14. DAG, nr. 206, 11 maart 1839 en BAG, *Ninove H. Harten, Hospitaal*, nr. 15.

15. DAG, nrs. 230 en 206 (18 januari en 21 december 1838). De kapel van het Susterhuys had toen zijn hoofdingang in de voorgevel aan de straatkant (COCK, *Het "Susterhuys"*, p. 92 en 97).

16. Dirk VAN DE PERRE, *Meerbeke tot 1800*, in: *Meerbeke vereeuwigd 1900-2000*, Meerbeke, 2001, p. 21-23.



Toch waren na 1838 de argwaan tegen Vergauwen en diens positie in het hospitaal nog niet helemaal verdwenen. Drie commissieleden vroegen in 1847 zijn ontslag en ook de vervanging van de zusters door andere zusters (*aliam directorem et alias sorores*).<sup>17</sup> Die klachten hadden zij gemeld aan pastoor-deken Van der Mijnsbrugge, die hierover op 16 mei 1847 aan de bisschop rapporteerde. Zij waren van oordeel dat de combinatie door Vergauwen van het beheer van beide instellingen (zusters en hospitaal) ten nadele van het hospitaal uitviel. Zij pikten niet dat Vergauwen zijn vader bij hem liet inwonen op kosten van het hospitaal en vonden dat hij te veel afwezig was, zodat de tucht in de refter en de slaapzalen ontbrak. Tevens waren zij ontevreden over het werk van de zusters, die zij voor hun taak niet opgeleid achtten. Liever wilden ze geschoold lekenpersoneel inschakelen.<sup>18</sup> Op dit verzoek is evenwel niet ingegaan. Iets voordien in 1845 had de Anderlechtse notaris Langendries zijn beklag gedaan bij de Gentse bisschop over de slinkse handelwijze van directeur Vergauwen om de volledige, blijkbaar aanzienlijke, erfenis van zuster Scolastica binnen te halen ten nadele van de natuurlijke erfgenamen.<sup>19</sup>

Het einde van Vergauwen in het hospitaal was ontluisterend.<sup>20</sup> Als ontvanger bleek hij al gedurende enige tijd geld te verduisteren door gesjoemel in de boekhouding en bleven voorzichtige en vriendelijke aanmaningen van de Commissie om in stilte die situatie recht te zetten zonder gevolg. Dit was niet de eerste klacht over financiële manipulatie door Vergauwen. Daarop besloot de Commissie om in te grijpen en stelde een eigen onderzoek in naar *de kas van de heer Vergauwen*. Het onderzoek werd gevoerd door de commissievoorzitter Pieter Soetens<sup>21</sup> en commissielid Hendrik Agneessens, bijgestaan door de secretaris Pieter Jaak De Deyn. Vastgesteld werd dat 9227,20 fr ontbrak, waarover Vergauwen geen uitleg kon of wou geven. Hij weigerde het eindverslag van de onderzoekscommissie van 19 maart 1867 te ondertekenen.

Dit verslag werd aan alle leden van de Commissie bezorgd en eveneens naar de Bestendige Deputatie van de provincie doorgestuurd. In een missive van 23 maart stelde de Deputatie dat Vergauwen onmiddellijk diende te worden *afgesteld*. Op 24 maart kwam de Commissie in de namiddag *bij dringendheid* bijeen en stemde unaniem voor de afzetting, duidde vervolgens de commissievoorzitter als interimaris-ontvanger aan en startte een rechtszaak tegen Vergauwen bij de rechtbank in Oudenaarde teneinde het verdwenen geld, vermeerderd met de intresten, terug te vorderen.

Op 31 maart kwam de Commissie opnieuw bijeen, nu om de ontslagbrief van Vergauwen te bespreken. Die had in een korte in het Frans gestelde brief, gedagtekend 23 maart, zijn ontslag als ontvanger aangeboden omwille van *des motifs de santé*. Geen woord over zijn afstelling! Die brief was op 24 maart 's avonds door zijn meid bezorgd in de woning van Pieter Soetens, voorzitter van de Commissie. Blijkbaar wou Vergauwen zijn eerloze afstelling voor zijn, door zelf zijn ontslag in te dienen, maar kwam zijn brief pas in het bezit van Soetens, nadat tot de afstelling die namiddag al beslist was.

Vergauwen had bij zijn aanstelling als ontvanger een borgsom van 5000 fr. moeten storten. In een nota van 8 april verklaarde Leenaert, notaris te Ninove, tegenover de Commissie dat Vergauwen een schuld van 10.425,80 heeft bekend en dat hij de borgsom afstaat aan het hospitaal, zodat de som die hij nog schuldig is nog 5.425,80 fr bedraagt.<sup>22</sup> Vergauwen had blijkbaar een netwerk van gronden en immobiëlen opgebouwd, waarin hij financieel verstrikt was geraakt.<sup>23</sup> Na zijn ontslag volgde de onmiddellijke eliminatie van zijn eigendommen. Op 26 en 27 maart verkocht Vergauwen de gebouwen waarin de zusters in Herne en in de Burchtstraat verbleven, die zijn eigendom waren, aan de Congregatie voor respectievelijk 15.000 en 30.000

17. BAG, *Ninove H. Harten*, I, nr. 34. Bedoelde men met 'andere zusters', zusters uit een andere congregatie?

18. COCK, *Het "Susterhuys"*, p. 72 en 190.

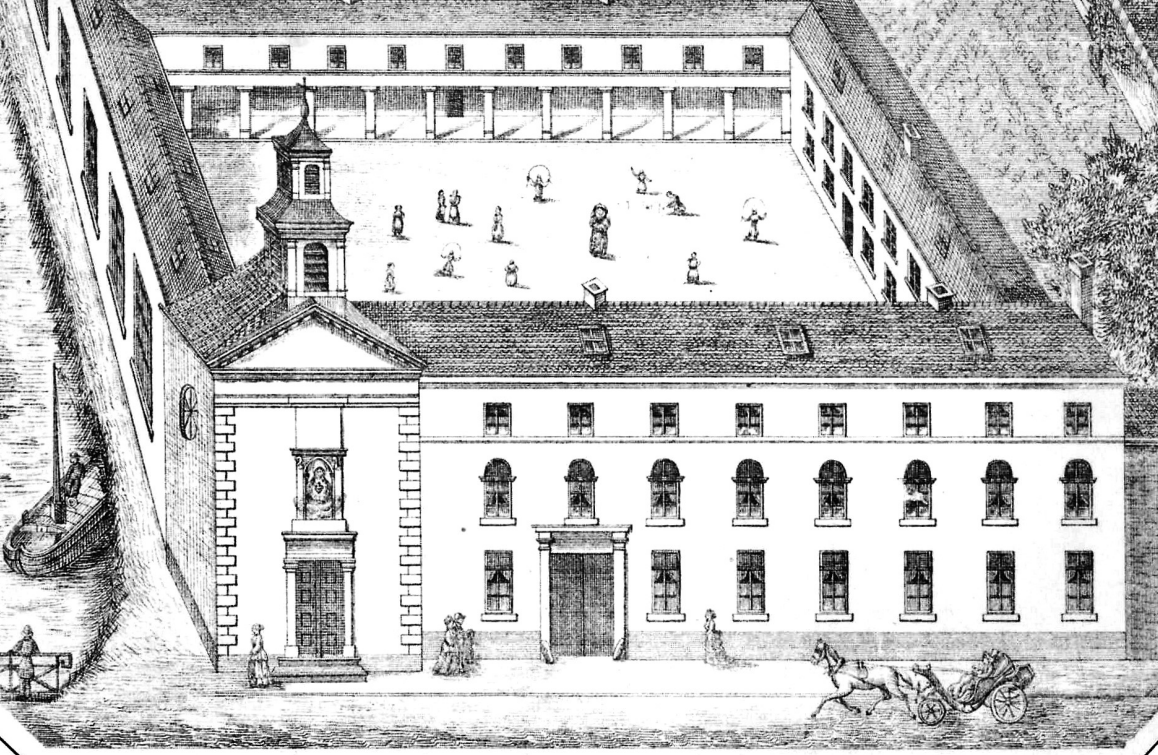
19. BAG, *Ninove H. Harten*, I, nr. 31.

20. Relas gebaseerd op SAN, Ninove, COO, *Beraadslagen hospitaalbestuur 1865-1875*, zittingen van 24 maart, 31 maart, 6 april en 6 september 1867.

21. Soetens was toen ook schepen. Hij was van 1870 tot 1872 burgemeester voor de Liberale Partij. Vermoedelijk is hij te identificeren met Pieter Soetens (°1814 - †1875), zoutzieder, schrijver en winkelier (Guy BORGHEM, *Gezinsreconstructies van Ninove 1796-1905*, Liedekerke, 2007, p. 46, nr. 6670).

22. Pieter Jozef August Leenaert was notaris te Meerbeke en Ninove. Zijn notarisarchief bevindt zich in RAG, NOT461, *Leenaert P.J.A. notaris te Meerbeke en Ninove 1856-1885*.

23. Zo liet de Ninoofse religieuze Marie Thérèse Bauwens via haar zaakgelastigde Louis Joseph Broeckx een onderzoek instellen naar de manier waarop Vergauwen haar privépatrimonium beheerd had, waartoe ze hem gedurende vele jaren volmacht had gegeven (RAG, *Leenaert P.J.A.*, nr. 14, 1868/124).



**Kapel, klooster en school van de zusters in 1880 in de Burchtstraat.**  
Bron: lithografie genomen uit COCK, "Het Susterhuys", p. 92.

fr.<sup>24</sup> De dag daarop volgde de openbare verkoop van zijn gronden in Meerbeke.<sup>25</sup> De Gentse bisschop onthief Vergauwen uit zijn functies van directeur (aalmoezenier) van het hospitaal en van rector van de zusters.<sup>26</sup> Op 1 mei 1867 verliet hij ontgoocheld, berooid en zonder inkomen Ninove en verhuisde naar Brussel, waar hij een woning huurde in de *rue d'Autriche 12* te Schaarbeek, waar de rijke, vrome en liefdevolle juffrouw Everaert hem verzorgde. De huishuur bedroeg 850 fr, waartoe hij het geld niet had, aldus een brief van 12 mei van de Ninoofse pastoor-deken Augustin Dehaerne aan de bisschop over de penibele toestand van Vergauwen. Waarschijnlijk heeft de bisschop daarop bemiddeld, zodat Vergauwen zijn intrek kon nemen in het nonnenklooster te Aaigem, waar hij op 17 april 1870 overleed.<sup>27</sup>

Dat de harde aanpak van de 'heer Vergauwen' - nooit wordt hij op zijn priesterlijke waardigheid aangesproken - te maken heeft met de felle tegenstelling tussen katholieken en liberalen blijkt uit de nasleep van de afzettingsaffaire. Van 1864 tot 1869 was de liberale partij met burgemeester Edmond De Deyn aan de macht. Soetens was in die periode schepen en werd in 1870-1872 zelf burgemeester.<sup>28</sup> Maar na Vergauwen verbrandde hij eveneens zijn vingers aan de post van ontvanger van het hospitaal. Hij oefende na het ontslag van Vergauwen tot hij burgemeester werd ad interim de functie van ontvanger van het hospitaal uit, zodat hij de inkomsten van zijn schepenambt en die van ontvanger cumuleerde, wat wettelijk verboden was. Voor de jaren 1867 en 1868 passeerde die cumul in de gemeenteraad, maar op 30 maart 1871 weigerde de gemeenteraad met 5 liberale stemmen tegen 5 katholieke - hijzelf als betrokken partij mocht niet meestemmen - de rekeningen van het hospitaal van het jaar 1869 goed te keuren, waarin de uitbetaling voorkwam van een jaarwedde van 417 fr aan Soetens.<sup>29</sup> In het katholieke weekblad *De Dendebode* ging een Ninoofse correspondent in de edities van 2 april 1871 en die van de volgende weken heftig te keer tegen de graaizucht van de liberale burgemeester, die de onwettig ontvangen wedde diende terug te betalen.<sup>30</sup> Achteraf bekeken had hij inderdaad zelf financieel voordeel bij de afzetting van zijn voorganger. Bij de verkiezingen van 1 juli 1872 verloren de liberalen met Pieter Soetens als lijsttrekker hun meerderheid. Hij verdween vervolgens van het Ninoofse politieke toneel.

Al op 14 mei 1867 werd Frans Xavier Maes door bisschop Hendrik Frans Bracq (1864-1888) benoemd tot de nieuwe directeur van de zusters en aalmoezenier van het hospitaal, maar het zou tot 6 september 1867 duren vooraleer zijn benoeming

24. RAG, *Leenaert P.J.A.*, nr. 13, 1867/46 en 48. De zusters gingen hiervoor op 8 april een lening van 25.000 fr aan bij Pierre- François Van Opendenbosch en familie, voor een looptijd van 25 jaar aan een intrest van 4, 5 % (Ibidem, 1867/57). De toenmalige moederoverste Usmarine Minet (zuster Victoire) leende nadien nog eens 10.000 fr bij bisschop Bracq, met een looptijd van 10 jaar aan 4% (COCK, *Het "Susterhuys"*, p. 82). Blijkbaar schoof Vergauwen zijn financiële problemen van zich af door de zusters ermee te belasten.

25. RAG, *Leenaert P.J.A.*, nr. 13, 1867/49. Op 26 oktober 1868 verkoopt Vergauwen nogmaals gronden te Meerbeke aan de zusters voor 10.000 fr (Ibidem, nr. 14, 1868/155).

26. BAG, *Ninove H.Harten, I*, nr. 41. Dehaerne heeft het in zijn brief van 12 mei 1867 over een vertrek *sub onere suspensionis in districtu Ninoviensi pro tempore a Celsitudine Sua determinando*, dus over een ontheffing uit het ambt te Ninove voor een periode door de bisschop te bepalen. Notaris Leenaert noemt hem bij de verkoopakte van 26 en 27 maart 1867 "ancien directeur des hospices de Ninove, actuellement sans profession" (RAG, *Leenaert P.J.A.*, nr. 13, 1867/48).

27. COCK, *Het "Susterhuys"*, p. 72. In de notarisakte van 21 juli 1868 wordt zijn statuut omschreven als gedomicilieerd te Brussel en verblijvend te Aaigem-Vlekkem (RAG, *Leenaert P.J.A.*, nr. 14, 1868/124).

28. Soetens werd burgemeester benoemd bij KB van 20 januari 1870 en legde op 25 januari de eed af in handen van de gouverneur. De gemeenteraad van 8 januari 1870 zat hij nog voor als schepen-voorzitter. Zijn opvolger August De Cooman werd benoemd op 20 augustus 1872 en zat op 2 september zijn eerste gemeenteraad voor. (SAN, *Ninove, Gemeenteraadsverslagen* van 8 januari 1870 en 2 september 1872).

29. Ibidem, *Gemeenteraadsverslag* van 30 maart 1871.

30. In *De Denderbode* van 2 april tot 18 juni 1871, telkens p. 2 kwam de Ninoofse correspondent elke week op dit schandaal terug. Soetens diende volgens dit blad van 4 juni 1467 fr terug te betalen, wat betekent dat hij de wedde vanaf 24 maart 1867 tot en met december 1869 diende terug te storten. *De Denderbode* is elektronisch raadpleegbaar via de website van Stadsarchief Aalst.



tot aalmoezenier door de Commissie van het hospitaal aanvaard werd.<sup>31</sup> De commissievoorzitter Pieter Soetens stelde in een brief van 22 mei 1867 aan de bisschop zijn eisen. De nieuwe aalmoezenier diende “*renoncer à toute prétention en ce qui concerne la recette de l’hôpital*” en tevreden te zijn met het inkomen dat het hospitaal hem aanbod.<sup>32</sup>

Deze gebeurtenissen werpen tevens een nieuw licht op de wijze waarop het stadsbestuur van Ninove in het bezit is gekomen van het portret van Despauterius en het daarbij horende vrouwenportret.<sup>33</sup> Vergauwens collectie schilderijen en zijn inboedel werden na zijn afstelling op 24 maart 1867 onder notaristoezicht geplaatst en dienden verkocht te worden om zijn schulden te delgen, aldus pastoordeken Dehaerne.<sup>34</sup> Burgemeester Edmond De Deyn onderhandelde over de koop van de portretten tussen 14 oktober 1868 en 23 november 1868 blijkbaar niet met Vergauwen zelf, die toen in Aaigem verbleef, maar vermoedelijk met notaris Leenaert, die ook voordien al belast was met de vereffening van de schulden van Vergauwen.<sup>35</sup>

### *De opvolgers (1867-1974)*

Vergauwen werd achtereenvolgens opgevolgd door vier directeurs, die allen het dubbelambt van directeur van het hospitaal – in de documenten van het hospitaal wordt vanaf nu de term ‘aalmoezenier’ gebruikt – en rector van de zustercongregatie waarnamen: Frans Xavier Maes (1867-1914), Leon Van den Steen (1915-1960), Jozef Van Paeppegem (1960-1968) en Maurits De Mulder (1967-1974).<sup>36</sup> Bij de zusters bleef het gebruik van de titel ‘directeur’ wel nog in voege. De directeurs werden gratis gehuisvest door het Burgerlijk Hospitaal in een woning met tuin aan de zuidzijde van het Hospitaal, een woning die onder Vergauwen gebouwd werd. Daarnaast ontvingen ze een jaarwedde. Die wedde was herhaaldelijk een punt van discussie. In 1867 vroeg Xavier Maes bij zijn benoeming aan het Hospitaal een globaal jaarinkomen van 1.562, 81 fr. Voorzitter Soetens stelde in zijn brief van 22 mei aan de bisschop 1.116 fr voor.<sup>37</sup> De bisschop maande Maes aan daarmee tevreden te zijn, wat hij aanvaardde.<sup>38</sup> Dat bedrag werd door Soetens als volgt berekend: 400 als waarde voor de gratis huisvesting, 416 fr<sup>39</sup> voor het volbrengen van de verplichtingen voor de stichting De Vlaeminck, wat het opdragen van vier wekelijkse missen inhield, telkens gevolgd door een *De profundis* en een gebed voor de stichter, diens ouders en de weldoeners van de stichting, en 300 fr voor het opdragen van de missen op zon- en feestdagen ten behoeve van de bewoners van het hospitaal.

Op 6 september besliste de Commissie unaniem Maes als aalmoezenier te aanvaarden en voerde nog enkele aanpassingen aan zijn inkomen door.<sup>40</sup> De gratis woning wordt niet meer in het jaarinkomen verrekend, het vervullen van de verplichtingen van de stichting De Vlaeminck blijft op 416 fr, het opdragen van de missen op zon- en feestdagen – de eigenlijke aalmoezenierswedde – wordt op 400 fr gebracht. Daarnaast heeft hij recht op de offergiften tijdens de mis, maar niet op het stoelgeld en de giften van de bedevaarders. Die inkomsten gaan naar het hospitaal. Op 25 jan. 1875 stemde de Commissie met drie tegen twee stemmen in met een verhoging van Maes’ aalmoezenierswedde met 200 fr en op 23 mei 1881 werd die wedde op 800 fr gebracht.<sup>41</sup> Op 2 december 1910 ontving hij omwille van zijn 35 jaar dienst als aalmoezenier het erekruis der 1<sup>ste</sup> klasse, uit de handen van de voorzitter van de Commissie, dokter Behn.<sup>42</sup>

Zijn opvolger Leon Van den Steen bekwam op 10 juni 1942 dat zijn wedde “in verhouding zou staan met de jaarwedden die de andere beambten van het gesticht

31. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagen hospitaalbestuur 1865-1875*, zitting van 6 september 1867.

32. BAG, *Ninove H. Harten*, I, nr. 44.

33. D. VAN DE PERRE, *Het portret van Johannes Despauterius en de stad Ninove*, in: *Het Land van Aalst*, 73, 2021, p. 90-92. Toen ging ik er nog uit dat burgemeester De Deyn hierover met Vergauwen zelf onderhandeld had.

34. *In manu notarii sunt tabula et mobilia ejus* (BAG, *Ninove H. Harten*, I, nr. 41)

35. Hierover is in het notarisarchief Leenaert geen stuk terug te vinden.

36. COCK, *Het “Suysterhuys”*, p. 72-79.

37. BAG, *Ninove H. Harten*, I, nr. 44.

38. *Ibidem*, nr. 45.

39. Deze som bedroeg onder Vergauwen slechts 362 fr.

40. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen Commissie Hospitaal 1865-1875*, nr. 26 (6 september 1867).

41. *Ibidem*, nr. 152 en *Beraadslagingen 1875-1883*.

genieten" en kreeg vanaf 1 januari 1943 een verdubbeling van zijn inkomen van 1200 naar 2400 fr.<sup>43</sup> Herman Van Lierde (1974-2021) was de eerste directeur die niet meer door het Hospitaal gehuisvest werd, omdat de directeurswoning onbewoonbaar werd verklaard. De directeur moest voortaan zelf voor zijn huisvesting instaan. In ruil werd de jaarwedde van aalmoezenier verdrievoudigd van 12000 naar 36000 fr.<sup>44</sup> Maar al op 29 januari 1976 vroeg hij aan het bisdom dat een andere priester hem in het hospitaal zou vervangen, zodat hij zich volledig kon concentreren op zijn taken als rector van de zusters en op zijn andere opdrachten in de school en het H. Hartenziekenhuis.<sup>45</sup> Die vervanger werd K. Hylebos, voor wie dit echter geen voltijds ambt meer was.<sup>46</sup> De combinatie van de functie van rector van de zusters met die van aalmoezenier van het hospitaal werd zo definitief verbroken. De kapel van het hospitaal werd na 1974 nog occasioneel gebruikt voor de eredienst (begrafenissen en dopen). Na de sluiting van het OCMW-ziekenhuis en de afbraak van het rusthuis verloor de kapel haar laatste religieuze functie, zodat ze vanaf 10 november 2016 door de Gentse bisschop aan de eredienst werd onttrokken.<sup>47</sup>

### *De aanwezigheid van de zusters van de HH. Harten in het hospitaal*

In zijn schitterend boek *Het "Suysterhuys". 150 jaar Kongregatie van de zusters der Heilige Harten te Ninove 1836-1986* heeft Marcel Cock de verdere groei en bloei van de door Vergauwen gestichte congregatie met al haar bijhuizen beschreven.<sup>48</sup> De auteur wijdt enkele pagina's aan de kleine communiteit, die in het hospitaal werkzaam is geweest.<sup>49</sup> Ze namen de lokalen in die eerder door de gasthuizusters als klooster gebruikt werden, dit is de vleugel die aansluit bij de kapel. De kleine communiteit had een eigen moederoverste en een eigen uurregeling.

De aanwezigheid van de zusters in het hospitaal is langzaam gegroeid. Aanvankelijk zocht de Commissie contact met de Zwartzusters, eerst op 16 juli 1838 met die van Gent, maar zonder resultaat, daarna op 17 september met die van Aalst. Die waren bereid twee zwartzusters te sturen en vroegen een jaarwedde van 350 fr. per zuster. Dit was het moment voor Lodewijk Vergauwen. Hij stelde voor uit zijn pas opgerichte Congregatie van de zusters der H. Harten twee zusters te sturen voor een jaarwedde van slechts 120 fr elk.<sup>50</sup> Dat voorstel werd aanvaard. De zusters kregen de functie van 'directrice', dit wil zeggen dat ze leiding diende te geven aan lekenpersoneel.

Toen het weeshuis verhuisde naar het hospitaal op 29 oktober 1861 werd een derde zuster als directrice aangenomen. Inmiddels werd hun jaarwedde opgetrokken tot 200 fr. In 1874 werd dit 250 fr en op 15 september 1919 besliste de Commissie tot een verhoging tot 400 fr, nadat directeur Van den Steen hierop had aangedrongen.<sup>51</sup> Het statuut van de zusters werd in 1838 vastgelegd. Zij waren werknemer van het hospitaal en stonden onder het gezag van de Commissie. Naast hun wedde kregen zij gratis mondkost en werkkledij. Bij ziekte opgedaan bij hun werk in het hospitaal konden ze daar verzorgd worden, maar bij gewone ziekte dienden ze terug te keren naar hun klooster aan de overkant van de Burchtstraat. Zij konden ontslag indienen, maar ook door de Commissie ontslagen worden. De directeur kon dan in de plaats een andere zuster voorstellen.



42. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1910-1925*, zitting van 2 december 1910.

43. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1940-1958*, zitting van 10 juni 1942. In deze periode is geen sprake meer van een apart inkomen uit de stichting De Vlaeminck.

44. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1973-1977*, zitting van 23 augustus 1974.

45. Ibidem, zitting van 29 januari 1976.

46. COCK, *Het "Susterhuys"*, p. 80. Na Hylebos heeft Herman Meganck nog occasioneel de kapel bediend.

47. BAG, *Ninove H. Harten, Hospitaal*, nr. 31-32.

48. Een beknopte samenvatting van het boek vindt men terug in M. COCK, *Het Susterhuys. 175 jaar Zusters van de Heilige Harten in Ninove (1836-2011). Hun voorgeschiedenis, hun onderwijs en hun gezondheidszorg*, Ninove, 2011, p. 17-44. Het tweede deel van dit boek behandelt de periode 1986-2011.

49. COCK, *Het "Susterhuys"*, p. 189-193.

50. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen hospitaal 1835-1865*, zittingen van 16 juli en 17 september 1838.

51. SAN, Ninove, COO, *Rekeningen*, met bijlage Rekeningen Weeshuis 1872-1874.





**De kleine zelfstandige communiteit van de zusters in het Hospitaal in 1937.**

Bron: foto genomen uit COCK, "Het Susterhuys", p. 190.

Toen op 20 mei 1910 twee dienstmeiden van de keuken ontslag namen, stelde moederoverste met succes de Commissie voor die te vervangen door twee zusters, wat tot meer stabiliteit zou leiden in de dienstverlening. Wanneer hun aantal op acht werd gebracht heb ik niet kunnen terugvinden. Was dit in 1910? In de tweede helft van de 20ste eeuw blijken er gemiddeld nog vijf zusters werkzaam te zijn geweest. In 1927 klaagde directeur Leon Van den Steen de te zware belasting van hun werk aan en vroeg een verhoging van hun jaarwedde "aangezien hij met het huidige jaargeld nauwelijks in de kosten hunner kledij kan voorzien".<sup>52</sup>

Het werk van de zusters was vooral praktisch van aard, zoals de bereiding van het eten, het bezorgen van de maaltijden, de was, de verzorging van zieken en bejaarden. Hun beschikbaarheid dag en nacht in het hospitaal was een belangrijke troef. Hun werk genoot met de tijd algemene waardering. Op 5 mei 1895 ontvingen de zusters Françoise, Ursule en Rosalie het *eerekruis van de eerste klasse* voor hun jarenlange inzet.<sup>53</sup> Op 6 maart 1913 stelde de Commissie voor de zusters Julia en Theresia te huldigen met een ereteken voor hun inzet bij het verzorgen van typhuspatiënten en op 17 augustus 1925 werd zuster Leonie in de bloemen gezet door burgemeester dokter Behn voor haar 25 jaar dienst.<sup>54</sup>

Na de omvorming van het COO tot het huidige OCMW (1976) en de fusie van de gemeenten (1977), kregen de zusters op 26 november 1981 een nieuw statuut. Bepaald werd dat ze voortaan worden betaald volgens hun kwalificaties zoals de leken, een pensioen ontvangen en een eigen kleine kloosterruimte behouden in het hospitaal, naast enkele andere specifieke voordelen. Het betrof toen nog zes zusters, vier in rusthuis in Ninove en twee in dat van Denderwindeke.<sup>55</sup> Door de stichting in 1936-1937 van hun eigen ziekenhuis aan de Biezenstraat in Ninove werden voortaan daar de geschoolde zusters ingezet en nam het aantal zusters af dat nog beschikbaar was voor het hospitaal. Voor de groeiende opdrachten en steeds complexere taken in het stedelijk rusthuis en ziekenhuis werden door het COO-bestuur leken aangeworven, zodat zusters met de tijd een kleine minderheid in het personeelsbestand werden. Hun aanwezigheid doofde langzaam uit, ook wegens gebrek aan nieuwe roepingen.

Op 31 oktober 1992 verliet de laatste inwonende zuster het hospitaal. De laatste zuster die in het rusthuis werkzaam was, beëindigde haar taak op 31 augustus 2006.<sup>56</sup> Het betekende het einde aan de honderdvijftig jaar durende samenwerking

52. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1925-1940*, zitting van 14 januari 1927.

53. COCK, *Het "Susterhuys"*, p. 191.

54. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen Hospitaal 1910-1925*, zittingen van 6 maart 1913 en 17 augustus 1925.

55. SAN, OCMW, *Beraadslagingen*, zitting van 26 nov. 1981. Op de zitting van 29 aug. 1985 werd de regeling nog licht aangepast. Het gemeentelijk rusthuis van Denderwindeke kwam door de fusie eveneens in handen van het OCMW.

56. COCK, *Het Susterhuys*, p. 158.



tussen de Congregatie van de zusters der H. Harten en het Burgerlijk Hospitaal. Met de verhuis in 2021 van de laatste zusters van hun klooster in de Burchtstraat naar een appartement aan de Kloosterweg rechtover de Abdijkerk eindigde een tijdperk. Met de daaropvolgende afbraak van het oude kloostergebouw – maar niet van de kapel – hoort de eeuwenlange aanwezigheid van vrouwelijke religieuzen bij de Denderbrug in de Burchtstraat definitief tot de geschiedenis.

Weinig herinnert vandaag op de site nog aan de aanwezigheid in het hospitaal van de priester-directeurs en van de zusters. In de als monument beschermde hospitaalkapel bevinden zich links en rechts van het altaar twee moderne glasramen. Blijkens de aanwezige wapenschilden is het rechtse geschonken door de congregatie van de zusters en het linkse door directeur Jozef Van Paepegem. Die glasramen uit 1962 zijn het werk van de uit Ninove afkomstige kunstenaar en glazenier Harold Van de Perre (°1937). Het rechtse glasraam heeft als thema *Hij was door medelijden bewogen omdat zij afgetoebd neerlagen* (Mt. 9,36),<sup>57</sup> het linkse het bezoek van Maria aan haar nicht Elisabeth naar het evangeliewoord *Waarom verdien ik dat de Moeder van mijn Heer mij bezoekt* (Luc. 1,43).<sup>58</sup> Het is de enige tastbare herinnering aan hun aanwezigheid en hun werk op deze plek.<sup>59</sup>

57. De rode PX op zilveren achtergrond verwijst naar hetzelfde Christusmonogram op de vlag van KSA Sint-Baafsbond Ninove, waarvan Jozef Van Paepegem de oprichter was (1937), de mentor en jarenlang de proost; daaronder, als geboren Ninovier, het wapenschild van Ninove, dat tevens op de vlag aanwezig is (L. MEGANCK, *De bomen staan in morgengloed*, Ninove, 1987, p. 7-30, 76-77).

58. De twee harten (van Maria en het doorboorde hart van Jezus) verwijzen naar de zustercongregatie van de HH. Harten, de N naar Ninove. Hun devies luidt: *In caritate radicati et fundati* (In liefde geworteld en gegrondvest).

59. Harold VAN DE PERRE, *Verlangen naar Schoonheid*, Gent, 2012, p. 191.



**Hospitaalkapel. Glasramen uit 1962, naar het ontwerp van Harold Van de Perre. Het linkse bevat het wapenschild van de Congregatie van de zusters der H. Harten, het rechtse dat van directeur Jozef Van Paepegem.**  
Bron: foto's Dirk Van de Perre.



## Uitbreiding van het oude gebouwencomplex met een weeshuis, burelen, twee woningen en een operatiekwartier (1861-1940)

De gebouwen van het hospitaalcomplex ondergingen haast ononderbroken wijzigingen en uitbreidingen. Een van de oorzaken was de voortdurende bevolkingsgroei van de stad Ninove. In 1800 telde Ninove 3084 inwoners. Dit aantal steeg in 1831 tot 4377 inwoners, in 1900 tot 7714 en in 1930 tot 10.085.<sup>60</sup> Daarnaast brachten de sociale, technische en medische evolutie nieuwe noden met zich mee en vereisten nieuwe infrastructuur. Een element waar we niet diepgaand op ingaan is de aanwezigheid van kleine losse paviljoentjes in de grote tuin achter het hoofdgebouw. Op 24 januari 1880 besliste de Commissie tot de bouw van twee kleine paviljoenen in de tuin, één voor elke sekse, zover als mogelijk verwijderd van het hoofdgebouw, bestemd voor besmettelijke ziekten, in casu toen typhuspatiënten.<sup>61</sup> Op 10 september 1926 werd beslist tot de bouw van een nieuwe moderne wasserij, gelegen bij de grote bocht die de Molendender maakte naar de Dender toe.<sup>62</sup> Daarnaast was er de infrastructuur voor een kleine boerderij. Er werden varkens en kippen gehouden en er was de grote moestuin. Buiten de site hield het hospitaal koeien om de levering van melk te verzekeren. In een zitting van 22 april 1910 komt een deskundige het advies geven de boerderij te beperken tot 3 à 4 koeien en slechts enkele varkens te houden voor het verorberen van het keukenafval. Een paard had men niet meer nodig. Drie hectaren weiland en twee hectaren bouwland voor het telen van wintervoeding voor de koeien en aardappelen voor het hospitaal, waren ruim voldoende. De mest van de koestal kon dienen voor het vruchtbaar maken van het land.<sup>63</sup>

### De zuiderzijvleugel met het Weeshuis

De rechtere vleugel of zuidvleugel van het hospitaal bestond volgens het plan uit 1783 uit de gebouwen van een koetsenhuis met paardenstal en lokalen voor het logement voor de passanten. Op het oudste kadasterplan van Ninove, het plan Matton (1808-1814) uit de Franse tijd, is de toestand van deze vleugel nog zoals op het plan van 1783, maar op het kadasterplan Van Impe (1830-1833) is er al een stuk van die oude smalle zuidvleugel vervangen door een nieuw gebouw, dat aansloot op het hoofdgebouw en dat een gelijkaardig volume had als de tegenoverliggende noordvleugel, die toen vijf traveeën telde.<sup>64</sup> Voortgaande op het plan van 1783, waarop de zuidelijke hoek van de voorgevel van het hoofdgebouw een blinde muur (wachtgevel) getekend is, was die vleugel wel oorspronkelijk gepland door de architect, maar werd die niet uitgevoerd. Al in 1782 merkte burgemeester Van Asbroeck op dat het spijtig was dat door *onachtsaemheyt* de zusters nagelaten hebben die zuidvleugel te vernieuwen.<sup>65</sup> We kunnen de bouw van deze nieuwe zuidvleugel dateren tussen 1814 en 1830. In 1806 was er een aanvraag vanwege de Commissie bij de prefect van het Schelvedepartement om tabak te mogen telen op hun eigendom in de Veenbroeken teneinde *l'aggrandissement de la Salle des Malades* te kunnen betalen.<sup>66</sup> Had die aanvraag te maken met de plannen om de zuidvleugel te vernieuwen?

Het smalle, lage, meest westelijke stuk van de oude zuidvleugel is nog op het kadasterplan van Popp aanwezig. Maar rond 1860 werd beslist om ook dit stuk af te breken en het bestaande gebouw van de zuidvleugel met vier traveeën te verlengen. Op de vergadering van de hospitaalcommissie van 14 april 1861, waarin een overeenkomst gesloten werd tussen de Commissie van het Hospitaal en die van het Weeshuis, is er sprake van “de verlenging van de zuidvleugel en dit wel van oost naar west op eene lengte van tien meters zestig centimeters”.<sup>67</sup> Dit werd de nieuwe locatie voor het Stedelijk Weeshuis. Op oude foto's is nog het begin van het in grote

60. SAN, *Modern Gemeentearchief Ninove*, 8; *Volkstelling 31 december 1970*, Brussel (Nationaal Instituut voor de Statistiek), 1973, p. 116.

61. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1875-1883*, zitting van 24 januari 1880.

62. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1925-1940*, zitting van 10 september 1926.

63. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1910-1925*, zitting van 22 april 1910.

64. ARAB, Primitieve plannen van het kadaster, nr. 18527; RAG, Kaartenverzameling, nr. 2818 (voor dit plan, zie Deel 1, *Het Land van Aalst*, 76, 2024, nr. 1, p. 5).

65. RAG, *GOA Ninove*, nr. 132, fol. 68r°.

66. RAG, *Schelvedepartement*, nr. 3798.

67. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1848-1865*, zitting van 14 april 1861.

letters op de gevel geschilderde woord WEESHUIS te zien. Het Hospitaal nam de bouwkosten van het nieuwe blok op zich. Het Weeshuis, dat viel onder de bevoegdheid van een eigen vijfkoppige commissie, zou een vergoeding voor de voedselkosten betalen, waarvan de omvang om de drie jaar zou worden vastgesteld.<sup>68</sup> Het Weeshuis had immers geen eigen keuken. Voor het onderhoud van het door hen gebruikte deel van het gebouw was de Commissie van het Weeshuis wel zelf verantwoordelijk. Hetzelfde gold voor het personeel. Op 7 oktober 1861 verhuisden de wezen van de Korte Kerkhofstraat naar de gebouwen van het Hospitaal.<sup>69</sup> Het betrof 10 jongens en 8 meisjes samen met twee personeelsleden.

De oprichting van het Stedelijk Weeshuis was er gekomen dankzij een legaat van pastoor Jan Baptist Luyckx, dat hij op 8 oktober 1834 liet vastleggen.<sup>70</sup> Dat hij koos voor een burgerlijke instelling is opmerkelijk en ligt in de lijn van het liberale katholicisme dat door de toenmalige bisschop van Gent, Jan Frans van de Velde, werd voorgestaan.<sup>71</sup> Luyckx schonk een huis in de Korte Kerkhofstraat samen met de som van 10.000 fr. aan de Stad.<sup>72</sup> De voorwaarde was dat die binnen de vier jaar na het inwerking treden van de schenking het Weeshuis zou openen. Luyckx stierf op 25 maart 1842. Zijn broer Charles Luyckx, aan wie hij die schenking onder levenden had toevertrouwd, bracht de wens van zijn broer ten uitvoer op 29 juli 1843. Het Weeshuis in de Korte Kerkhofstraat, palend aan het toenmalige kerkhof, kwam inderdaad binnen de vier jaar tot stand en werd op 4 januari 1846 ingehuldigd.<sup>73</sup>

68. De keuken werd gedeeld met het hospitaal.

69. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1848-1865*, zitting van 4 oktober 1861.

70. PAN, nr. 1022.

71. Michel CLOET, *Het bisdom Gent (1550-1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1991, p. 303-311.

72. Het weeshuis besloeg vier kadastrale percelen, twee waren eigendom van de Stad (nummers 446 en 447, de vroegere school) en twee geschonken door Luyckx (nummers 448 en 449, voorheen het huis van de quotidianisten). Na de verhuis van het Weeshuis naar het hospitaal werden de gebouwen verhuurd aan de Gendarmerie (SAN, COO, *Werken Gasthuis en Ziekenhuis 1846-1952*, los stuk).

73. De eerste voorzitter van de Commissie was pastoor Constantijn Vander Mynsbrugge.

74. Voor biografische notities over genoemde personen, zie H. VAN ISTERDAEL en G. BORIGHEM, *Families en personen in Ninove en Herlinkhove (16<sup>de</sup> eeuw-1802)*, Ninove, 2016, p. 128 en 1007.



**Het Stedelijk Weeshuis was oorspronkelijk gehuisvest in de Korte Kerkhofstraat. Het verhuisde in 1861 naar de rechtervleugel van het Hospitaal in de Burchtstraat.**  
Bron: foto Toeristische Dienst Ninove.

Pastoor Luyckx verbond aan zijn schenking de verplichting dat de Stad twaalf jaargetijden zou laten opdragen, waarbij de wezen steeds aanwezig dienden te zijn. Zij dienden tevens eeuwigdurend elke middag en avond een Onzevader en een Weesgegroet te bidden voor zijn zielenheil. Tussen 1860 en 1881 zijn er nog tien kleinere schenkingen aan het Weeshuis geweest, vaak door welstellende ongehuwde juffrouwen. Steeds was daar een jaargetijde aan verbonden dat door de wezen diende te worden bijgewoond. De laatste van die schenkingen kwam van Pieter Jozef Van Oudenhove, zijn echtgenote Felicitas Bert en hun kinderen en betrof de niet onaardige som van 7000 fr.<sup>74</sup> Zij bevatte de verplichting dat de Stad het grafmonument van de ouders zou onderhouden en twee jaargetijden zou

laten opdragen, steeds met drie heren en bij te wonen door de wezen, die na hun terugkeer naar hun tehuis door het bestuur getrakteerd moesten worden met een “goede koffie of chocolaat en kleine witte broodjes”.<sup>75</sup> Op de westelijke muur van het nieuwe Weeshuisgebouw, zijde Burchtstraat, werd een gedenkplaat aangebracht met de namen van alle weldoeners die een bedrag hadden geschonken dat meer dan 500 fr netto bedroeg, dus na aftrek van de kosten van de opgelegde verplichtingen.<sup>76</sup>

In het reglement van het Weeshuis wordt bepaald dat zowel arme jongens als meisjes uit Ninove tussen 6 en 18 jaar aanvaard worden. Overdag worden de jongens tewerkgesteld bij een meester om een ambacht te leren en de meisjes uitbesteed aan een gezin om zich te bekwamen in huishoudelijke taken. De wezen dragen een uniform en verdienen tijdens hun arbeid een klein loon dat op een spaarboek wordt gezet. Ook voor het verplicht bijwonen van begrafenissen ontvangen ze een kleine vergoeding.<sup>77</sup> Vanaf 1877 werden de jongens en meisjes apart gehuisvest (zie verder). De zorg voor de wezen werd toevertrouwd aan een directrice, vanaf 23 oktober 1861 een zuster. De kost van het onderhoud van één wees beliep in 1860 per jaar 132,81 fr. In de periode 1846-1861 waren er gemiddeld een twintigtal wezen opgenomen. Tussen 1919 en 1929 waren er dertien inschrijvingen en tussen 1930 en 1939 slechts zeven.<sup>78</sup> Met de afbraak in 1940 van de oude hospitaalgebouwen hield het Weeshuis op te bestaan.<sup>79</sup>

Lezen en schrijven leerden de wezen in de zondagschool. Na de wet van 19 mei 1914 op de leerverplichting van 6 tot 14 jaar liepen ze lagere school in de bestaande onderwijsinstellingen. Dit gaf in 1931 aanleiding tot een kleine schoolstrijd, toen het door de liberalen gedomineerde COO en zijn voorzitter Emiel Evenepoel alle wezen naar de gemeenteschool werden gestuurd en oppositielid Felix De Clercq op basis van de vrijheid van onderwijs met succes bij de gouverneur eiste dat de familie of de voogden de schoolkeuze zouden bepalen. Directeur Leon Van den Steen speelde op de achtergrond in dit verzet een belangrijke rol.<sup>80</sup>

### *De uitbreiding van de noorderzijvleugel met burelen*

Op de vermelde vergadering van 14 april 1861 besliste de Commissie van het Hospitaal eveneens tot de verlenging van de linkervleugel (noordvleugel): “een op te richten gebouw, op rechte lijn van den noordvleugel, ook van oost naar west, hetwelk bevatten zal eene zaal bestemd tot de zittingen der der Kommissie van het Weezenhuis en een geschikt tot de vergaderingen dergene van het Hospitaal”. Eindelijk op 10 februari 1875 beslist de Commissie deze werken in regie uit te voeren, gefinancierd uit eigen vermogen, en “een algemeen plan te maken voor wat betreft alle nodig zijnde te verrichten verbeteringen aan de bestaande gebouwen en het optrekken van nieuwe”. Met dat plan werd de bouwkundige Van 't Velt belast. Op 27 maart 1877 keurde de gemeenteraad de plannen en het bestek goed.<sup>81</sup> Het werd een gebouw van vier traveeën, dat met zijn lessenaardak aanleunde tegen de kapel en tot aan de kroonlijst van de kapelgevel reikte. Het diende voor vergaderingen en voor de administratie, waaronder die van de Commissie van het Armenbureel. Op de gevel werd in grote letters het woord *BUREELEN* geschilderd.

Zo ontstond er tijdens de periode 1861 – 1877 een parallellisme tussen de linker- en de rechtervleugel van het hospitaalgebouw en kregen de drie vleugels dezelfde hoogte en dakhelling. Op het voorplein verdween het magazijn uit 1792 voor de bouw van de verlenging van de linkervleugel. Het plein werd aangelegd als een klein park.<sup>82</sup> Toen moet de muur die het ganse complex van de straat afsloot, haar definitieve gestalte gekregen hebben, zoals die te zien is op foto's van rond en na 1900. Het

75. PAN, nr. 1023.

76. SAN, Ninove, COO, *Verslagboek Weezenhuis 1846-1861*, zitting van 28 okt. 1861

77. Ibidem, *Reglement van 14 juli 1847; Statuten Weeshuis van 29 nov. 1872 (Verslagboek Weezenhuis 1872-1878)*, met een regeling van de tarieven die dienden betaald te worden voor de aanwezigheid van wezen naar gelang de klasse van de begrafenissen.

78. SAN, Ninove, COO, *Hospitaal Bevolkingsregister 1857-1940*.

79. Hierover meer in Deel 3.

80. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1925-1940*, zittingen van 4, 14, 22 sept. en 2, 20 okt. 1931.

81. Ibidem, nr. 153 en *Verslagboek van de Gemeenteraad*, zitting 27 maart 1877.

82. Op de Popp-kaart (ca. 1860) komt het magazijn nog voor.





De 'Bureelen' aangebouwd tegen de kapel ca. 1877.

Bron: foto Toeristische Dienst Ninove.

ganse complex maakte vanop de straat een imposante indruk en werd herhaaldelijk gefotografeerd als een belangrijk Ninoofs patrimonium.

De noodzaak van verbetering en aanpassing van de gebouwen was voor de Commissie van het Hospitaal een blijvende zorg. Twee thema's komen hierbij telkens naar voren: het scheiden van de geslachten en de nood aan aparte zalen voor de verschillende categorieën van patiënten, ouderlingen, zieken, geesteszieken en besmettelijke zieken. Zo stelde de Commissie op 22 juni 1867 vast: "de noodzakelijkheid om zodanige veranderingen in het gesticht toe te brengen dat de beide geslachten konden gescheiden worden, de zieken volgens de aard der ziekten zoo veel mogelijk in afzonderlijke zalen geplaatst, meer zalen te bouwen tot het gevoeligker plaatsen der ouderlingen, de gebrekkigen en het dienstdoende personeel des hospitaels, enz."<sup>83</sup>

De drie diensten van Openbare Onderstand (hospitaal, armenbureel, weeshuis) waren dus na 1861-1877 verenigd in één gebouwencomplex. De drie commissies behielden, volgens een onderling akkoord, hun zelfstandigheid en stonden in voor hun eigen personeel. Die toestand liep vooruit op de wet van 1925, waarbij de drie commissies werden samengevoegd tot één Commissie van Openbare Onderstand (COO).

### *Het huis voor de weesjongens, links palend aan de hospitaalkapel*

Links van de hospitaalkapel werd in 1877-1878 het gat tussen de huizenrij van de Burchtstraat en de kapel opgevuld met een huis in neoclassicistische stijl op maat van het gabarit van de kapelgevel en bekroond met een fronton.<sup>84</sup> De *architecte et constructeur* was Henri Michiels. De bouw van het huis werd gerealiseerd onder commissievoorzitter Lodewijk Van Steenberghe met subsidies van de hogere overheid. Daartoe werd een eerder aangekochte kleine woning afgebroken. De totale kostprijs van de bouw samen met de aankoop en afbraak van het huisje beliep 20.612 fr. Een aantal ouderlingen werd bij de werkzaamheden ingeschakeld. Het gebouw werd opgetrokken om er een tiental arme weesjongens te huisvesten.<sup>85</sup> Dit kleine jongensweeshuis had naast de kapel een grote poort, waarlangs een gekasseide weg toeliet de achterliggende tuin van het hospitaal met karren te bereiken.

83. RAG, *Provincie*, 1/2485/11; SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen hospitaal 1865-1875*, nr. 23.

84. Uitgebreid dossier in RAG, *Provincie*, 1/2599/1 met bestek, maar zonder plan.

85. Jongens en meisjes werden voortaan gescheiden gehuisvest. De meisjes bleven in de zuidvleugel van het hospitaalgebouw wonen.

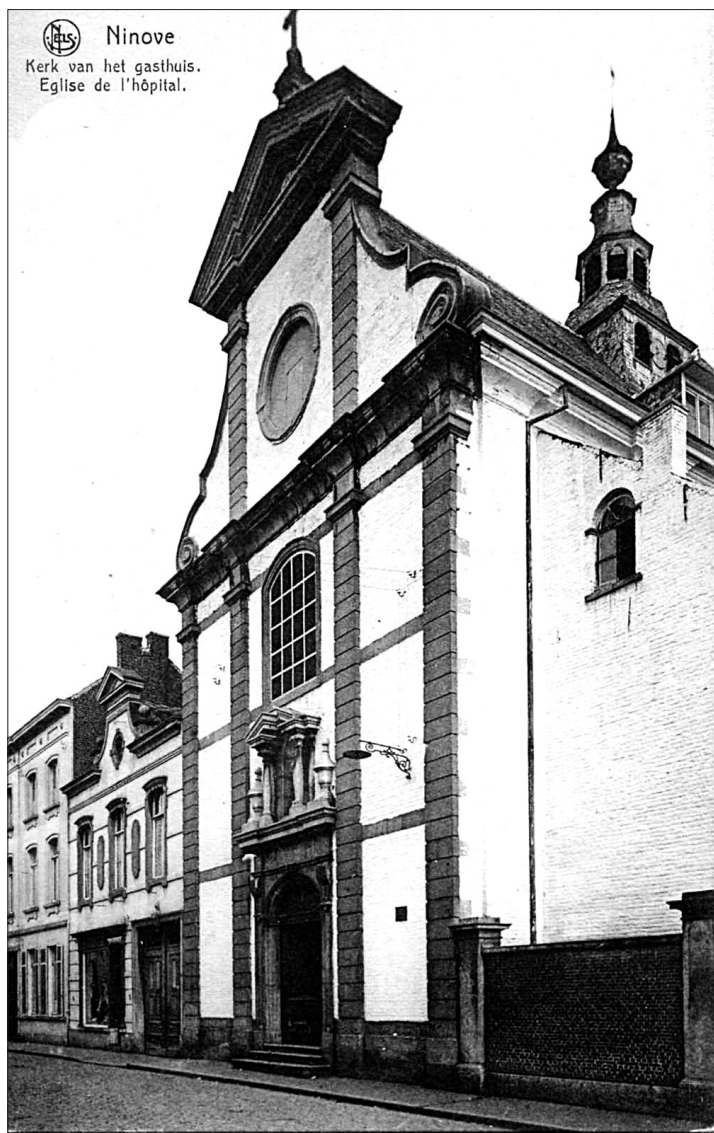
Het huis diende van hoogte beperkt te blijven om de ramen van de aanpalende kapel het licht niet te ontnemen. Op 25 oktober 1912 werd beslist het jongensweeshuis terug naar het hoofdgebouw te verhuizen. Van de woning werd een huurhuis gemaakt.<sup>86</sup> In 1940 was oogmeester O. Crommelinck de huurder van de woning. Op het grondplan van De Braey voor de nieuwe hospitaalgebouwen staat het huis niet getekend, omdat een bredere doorgang nodig was voor het autoverkeer naar het achterliggende rusthuis.<sup>87</sup> Alleszins is het gebouw nog te zien op een foto die circa 1942 van de kapel gemaakt is.<sup>88</sup> Het moet tijdens of kort na de tweede wereldoorlog zijn afgebroken.

86. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen hospitaal 1910-1925*, zitting van 25 oktober 1912.

87. Voor het plan De Braey, zie deel 3.

88. Voor de foto, zie ons derde deel.

89. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen hospitaalbestuur 1835-1865*, zitting van 8 maart 1847. We kunnen ervan uitgaan dat in die woning zijn schilderijcollectie was overgebracht.



**Het kleine jongensweeshuis links naast de kapel, gebouwd in 1877-1878 naar de plannen van architect Henri Michiels in de stijl van de voorgevel van de kapel.**

Bron: foto Toeristische Dienst Ninove.

### *De directeurswoning, rechts van het hospitaal*

Het perceel rechts naast het hospitaalgebouw, palend aan het Weeshuis, was al vóór 1867 eigendom van het Hospitaal. Op dat perceel werd de woning voor de 'directeur' (aalmoezenier) gebouwd. Die woning werd al ten tijde van directeur Lodewijk Vergauwen opgetrokken. In 1847 werd hem de lochting aan de zuidzijde van het hospitaalgebouw in pacht gegeven, wat betekent dat hij rond die tijd daar al zijn verblijf had of zinnens was zich daar te vestigen.<sup>89</sup> In 1867 kreeg directeur Frans Xavier Maes het huis met tuin als woning toegewezen, dat hij gratis mocht bewonen.

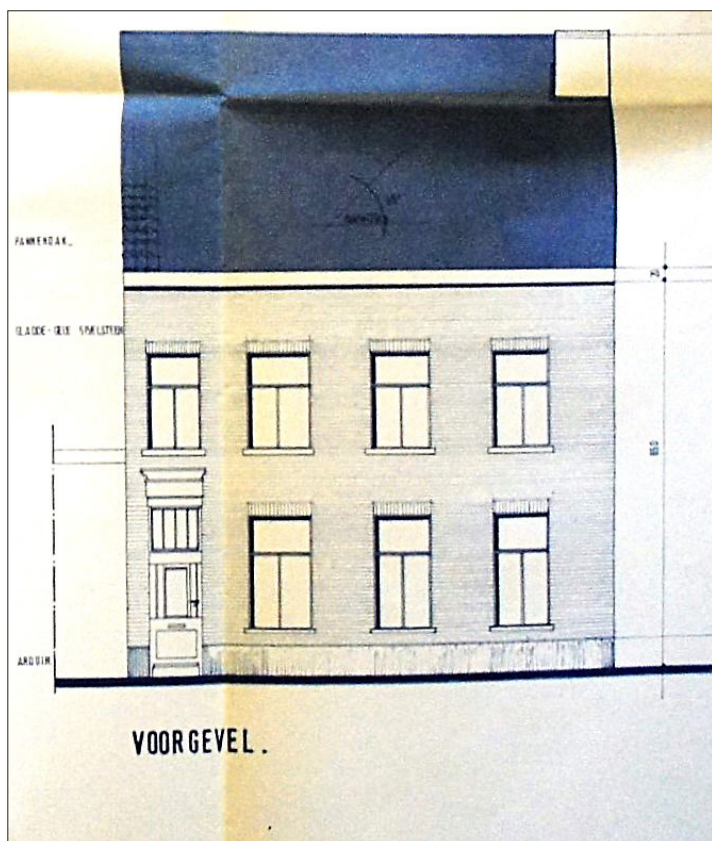
Die directeurswoning behield haar functie tot 1974, waarna ze in 1977 verbouwd werd tot een ruimte voor fysiotherapie.<sup>90</sup> De voorgevel zoals die op 29/10/1976 beschreven wordt door architecte De Nutte, lijkt niet uit de negentiende eeuw te stammen. Mogelijk heeft de oudere gevel in de eerste helft van de twintigste eeuw een facelift ondergaan. Het huis werd samen met de aanpalende drie herbergen, de troostplek voor de mannelijke bewoners van het rusthuis, in de loop van de jaren negentig van vorige eeuw afgebroken en vervangen door de huidige wat ziellose nieuwbouw voor de OCMW-administratie.

90. De laatste directeur die er van 1963 tot 1974 gewoond heeft, is Maurice De Wilde.

91. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1865-1875*, zitting van 22 juni 1867.

92. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1875-1893*, zitting van 23 mei 1883.

93. *100 jaar O.L.Vrouwziekenhuis Aalst*, Aalst, 2004, p. 14-31.



**Tekening van de voorgevel van de directeurswoning in de Burchtstraat in 1976 door architecte Nicole De Nutte.**

Als details zijn vermeld: arduin (onderaan), gladde gele gevelsteen, pannendak.

Bron: SAN, Ninove, COO, Doos *Ombouw woonhuis tot fysiotherapie*; foto Dirk Van de Perre.

### *Een eerste afzonderlijk ziekenhuisgebouw met operatiekwartier*

Het hospitaalcomplex functioneerde tot einde 19<sup>de</sup> eeuw hoofdzakelijk als rustoord voor bejaarden, als ziekenhuis voor de armen, als weeshuis voor arme kinderen en als bureel voor de Commissie van Weldadigheid. Een statistiek vermeldt de aanwezigheid op 1 januari 1867 van 17 zieken, 64 ouderlingen, 8 krankzinnigen en 23 wezen. Alles samen, de wezen niet meegerekend, verschaftte het hospitaal 34.886 dagen verblijf in het jaar 1866. Daarbij wordt gewezen op de korte aanwezigheid van 229 zieken uit omliggende gemeenten, die daarvoor een bijdrage betaalden.<sup>91</sup> In 1881 geeft men het cijfer van gemiddeld 211 bewoners van het hospitaal, waarover de aalmoezenier de pastorale zorg heeft.<sup>92</sup>

Het hospitaal vervulde toen al in beperkte mate de functie van regionaal ziekenhuis. Met de evolutie van de geneeskunde was er nood aan een aparte ziekenhuisafdeling, die meer inhield dan verzorging, maar ook oog had voor operatief ingrijpen. We zien een gelijkaardige ontwikkeling bij het O.L.Vrouwziekenhuis van Aalst, dat in 1904 evolueerde van een privérusthuis naar een ziekenhuis.<sup>93</sup> De eerste vermelding van plannen voor de realisatie van een apart gebouw voor zieken in Ninove dateert van



11 november 1893.<sup>94</sup> Toen was geneesheer August De Cooman burgemeester en hij zag de noodzaak van een apart ziekenhuis in.<sup>95</sup> Bouwmeester Karel Cosijn werd aangezocht voor het ontwerp, dat op 25 juni 1895 door de gemeenteraad werd goedgekeurd. Twee elementen vertraagden de uitvoering van dit plan. De bouwmeester overleed in de loop van 1896 en in dat jaar kwam opnieuw de liberaal Edmond De Deyn<sup>96</sup> als burgemeester aan het bewind, met een nieuwe samenstelling van de Commissie, nu onder het voorzitterschap van Désiré De Bodt. Ter vervanging van Cosijn werd de Aalsterse stadsarchitect Julius Goethals aangesteld,<sup>97</sup> die eerst nog een akkoord diende te bereiken met de weduwe Cosijn voor het gebruik van diens intellectuele eigendomsrechten op de bestaande plannen, wat pas in oktober 1898 geregeld was. Goethals heeft dit plan verder afgehandeld. Het betrof een rechthoekig gelijkvloers gebouw met zadeldak, 27,95m lengte op 7,96m breedte, bestaande uit een mannen- en vrouwenzaal van elk 10 bedden met in het midden het sanitaire gedeelte, alles samen voor de een kostprijs van 23.861 fr. Koning Leopold II, in casu de minister van Justitie Jules Van den Heuvel,<sup>98</sup> keurde op 12 december 1900 het plan goed en gaf de toelating om de door de overheid gesubsidieerde bouwwerken te starten.

Maar dat plan werd niet uitgevoerd, omdat de hospitaalcommissie, na kritiek op de inplanting, op 5 juni 1901 besloot tot een nieuwe inplanting en oriëntatie, zodat Goethals het ontwerp diende aan te passen. Bij Cosijn was het gebouw voorzien haaks op de noordelijke hoek van de achtergevel van het hospitaalgebouw, dichtbij de Molendender, de varkensstallen, de beerput en de mesthoop van het hospitaal.

94. Over dit project zijn er drie dossiers: RAG, Provincie, 0/373/5; SAN, Ninove, COO, Doos *Werken Gasthuis en Ziekenhuis 1846-1952* met daarin de kapt 'Bouwen van twee ziekenzalen 1894-1906': SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1893-1909*.

95. August De Cooman (1838-1927), burgemeester voor de Katholieke Partij van 1872 tot 1895.

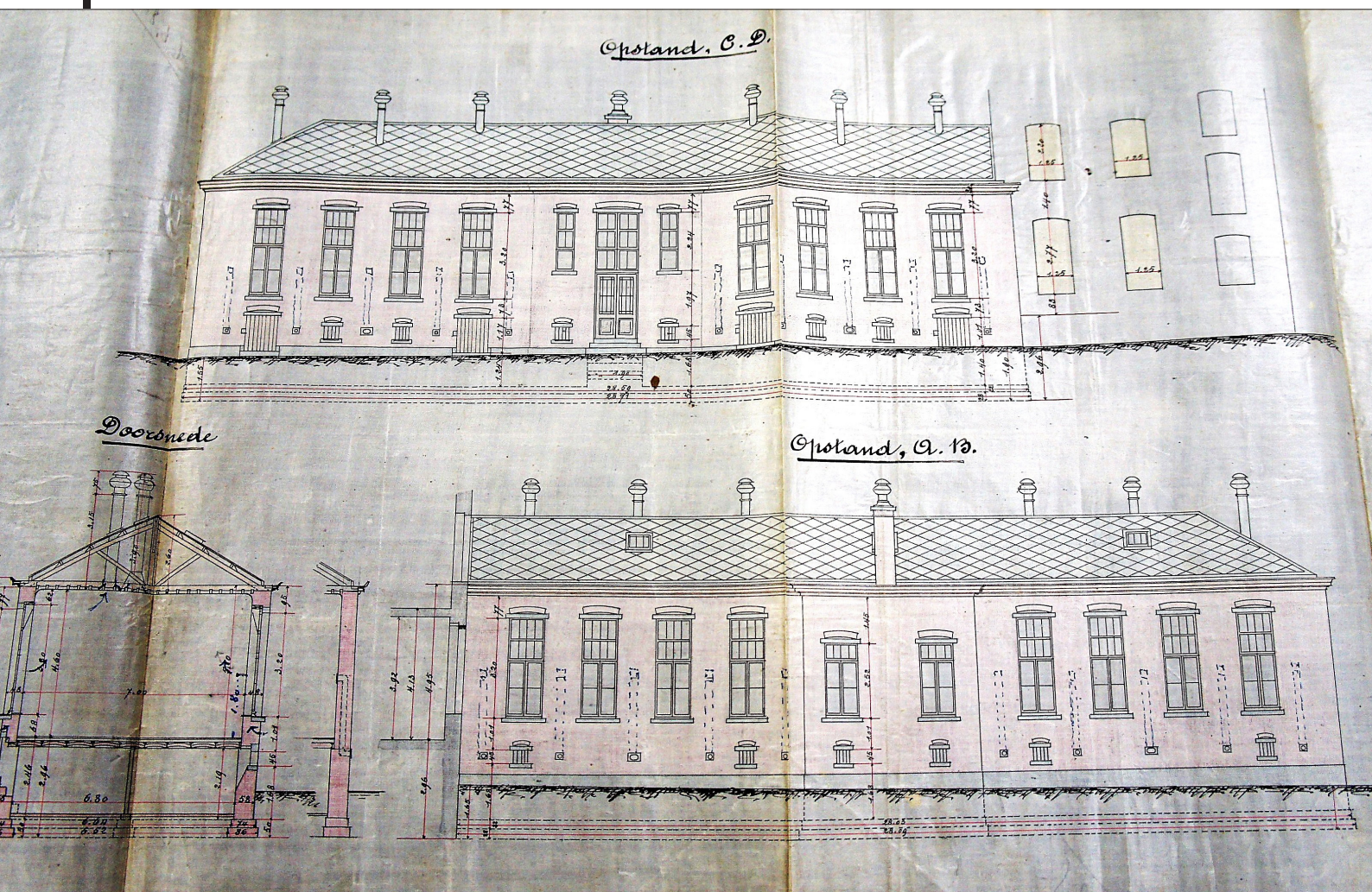
96. Edmond De Deyn (1824-1912), burgemeester voor de Liberale Partij in 1865-1869 en 1896-1911

97. Julius Goethals (1855-1918), neogotisch architect met een omvangrijk oeuvre in de Denderstreek en stadsarchitect van Aalst.

98. Minister van Justitie van 1899 tot 1907. Godshuizen vielen onder zijn bevoegdheid.

**Het ontwerp voor het operatiekwartier, opgemaakt in 1895 door architect Karel Cosijn.**

Bron: RAG, Provincie, 0/373/5; foto Dirk Van de Perre.





Ook de oost-west oriëntatie van het gebouw kreeg kritiek omdat de zijgevel met vensterramen aan de noordzijde te veel koude zou meebrengen. Het nieuwe gebouw werd nu aan de zuidzijde van de site ingeplant in de moestuin van het hospitaal, los van het bestaande hospitaalgewouw. Een glazen galerij diende het hoofdgebouw met het nieuwe paviljoen te verbinden, wat als een opportuniteit werd aanzien, “omdat ze kan benuttigd worden als wandel- en rustplaats voor de zieken”.<sup>99</sup> Het basisprogramma bleef behouden, twee zalen van elk tien bedden, met in het midden het sanitaire gedeelte met het operatiekwartier. Hoeveel dit plan verschilde van dat van Cosijn, is bij gebrek aan bewaarde plannen van Goethals niet uit te maken.

Goethals plannen werden achtereenvolgens goedgekeurd door de Commissie, de gemeenteraad, de provinciale deputatie, de Hoge Raad voor Openbare Gezondheid en uiteindelijk op 4 december 1902 door de koning. De bouw met een geschatte kostprijs van 27.440 fr, binneninrichting inbegrepen, werd op 30 mei 1903 toegewezen aan Pierre Neyberg, aannemer uit Overboelare, de laagste bidder. Voordien had de Commissie op 24 maart 1903 het werk toegewezen aan de Ninoofse aannemer Aimé Van Belle, wiens prijsofferte iets hoger uitviel. Die beslissing werd, na klacht van Neyberg bij de gouverneur, vernietigd. Door de Provincie werd aangedrongen om bij de bouw ‘halve gasten’ in te schakelen, dit zijn “leerjongens, oude of gebrekkige werklieden”. Metsers werkten tegen een uurloon van 0,30 fr, een halve gast (dienders, grondwerkers) tegen 0,22 fr. De duurste stielmannen waren de steenkappers met een uurloon van 0,40 fr. De rest zat qua loon daar tussenin.

De plechtige inhuldiging gebeurde op zondag 18 december 1904. Op uitnodiging van de fiere voorzitter van de hospitaalcommissie dokter Clément Behn,<sup>100</sup> trokken het gemeentebestuur en de raadsleden met de fanfare op kop van het stadhuis naar het hospitaal.<sup>101</sup> Ook de bevolking kon die dag de nieuwe ziekenzalen bezoeken. Op een foto van de hospitaalsite van circa 1942 staat aan de zuidzijde van het nieuwe rusthuis een gebouw met een zadeldak, blijkbaar een restant van nog vier traveeën van het vroegere ziekenhuis.<sup>102</sup> Dit gebouw werd volledig afgebroken tijdens of direct na de oorlog.

99. RAG, *Prov. Oost-Vlaanderen*, 0/373/5.

100. Clément Behn (1874-1960), geneesheer, lid van de Liberale Partij, schepen in 1907, burgemeester van 1913 tot 1940 en in 1945, volksvertegenwoordiger van 1932 tot 1946. Hij is voorzitter van de Commissie van het hospitaal vanaf 1902. Op 21 maart 1910 wordt hij benoemd tot geneesheer in het hospitaal. Voor zijn jarenlange dienst ontvangt hij in 1925 een ereteken. Hij woonde in de statige villa-woning in de Dreefstraat. (SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1910-1925*, zittingen van 21 maart 1910 en 17 augustus 1925)

101. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1893-1909*, zittingen van 1 december en 18 december 1904.

102. De foto verschijnt in het derde deel.



**Plaasteren borstbeeld van Clément Behn, hem aangeboden in 1938 ter gelegenheid van zijn 25 jaar burgemeesterschap.**

*Hij speelde als voorzitter van de Commissie van het hospitaal, als geneesheer verbonden aan het hospitaal en als burgemeester een grote rol in de modernisering van het hospitaal tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw.*

Bron: Stadhuis Ninove, Stadsarchief; foto Dirk Van de Perre.



## Het einde van het oude hospitaalcomplex

In 1912 werd het oude gebouw voorzien van centrale verwarming, zodat het verwarmd kon worden tot een temperatuur van 19 à 21 graden.<sup>103</sup> In 1925 was er nood aan bijkomende kamers en is er sprake van ofwel in de tuin een bijkomend paviljoen te bouwen, ofwel een verdieping te zetten bovenop het bestaande operatiekwartier.<sup>104</sup> Het bleef echter bij wensdromen. Vervolgens namen de leden van de Commissie de optie om het bestaande gebouw te renoveren en te vergroten door toevoeging van een nieuwbouw. Het schaliedak van het oude gebouw en de kapel was in slechte staat, zodat het moest vernieuwd worden. Hiertoe maakte de Ninoofse bouwkundige Polydoor De Meulemeester in 1930 de plannen op en hij voorzag een kostprijs van 65.000 fr.<sup>105</sup> Die renovatie werd niet meer uitgevoerd. In het voorjaar van 1931 kreeg architect Jules Birmant de opdracht om plannen op te stellen voor renovatie van de oude gebouwen en nieuwe gebouwen aan de oude toe te voegen.<sup>106</sup> Maar op 7 juli 1932 liet de Commissie aan Birmant weten dat hij niet diende voort te werken aan zijn plannen, omdat de hogere overheid beslist had geen subsidies toe te kennen, daar zij vanuit het oogpunt van de volksgezondheid de oude gebouwen niet meer geschikt achtte.<sup>107</sup> Op 6 mei 1936 werd door het toenmalige COO-bestuur, in samenspraak met burgemeester Behn, de drastische beslissing genomen om het oude complex met de latere toevoegsels, volledig af te breken, behalve de kapel en het huis van de aalmoezenier, en te vervangen door een dubbele nieuwbouw, bestaande uit een rusthuis en een ziekenhuis.<sup>108</sup>

103. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1910-1925*, zitting van 9 september 1912; voor de plannen, zie doos *Werken gasthuis en ziekenhuis*.

104. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1910-1825*, zitting van 17 augustus 1925.

105. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1925-1940*, zittingen van 8 april en 6 juni 1930. Het plan, gedagtekend 8 mei 1930, is aanwezig in de doos *Werken Gasthuis en Ziekenhuis*.

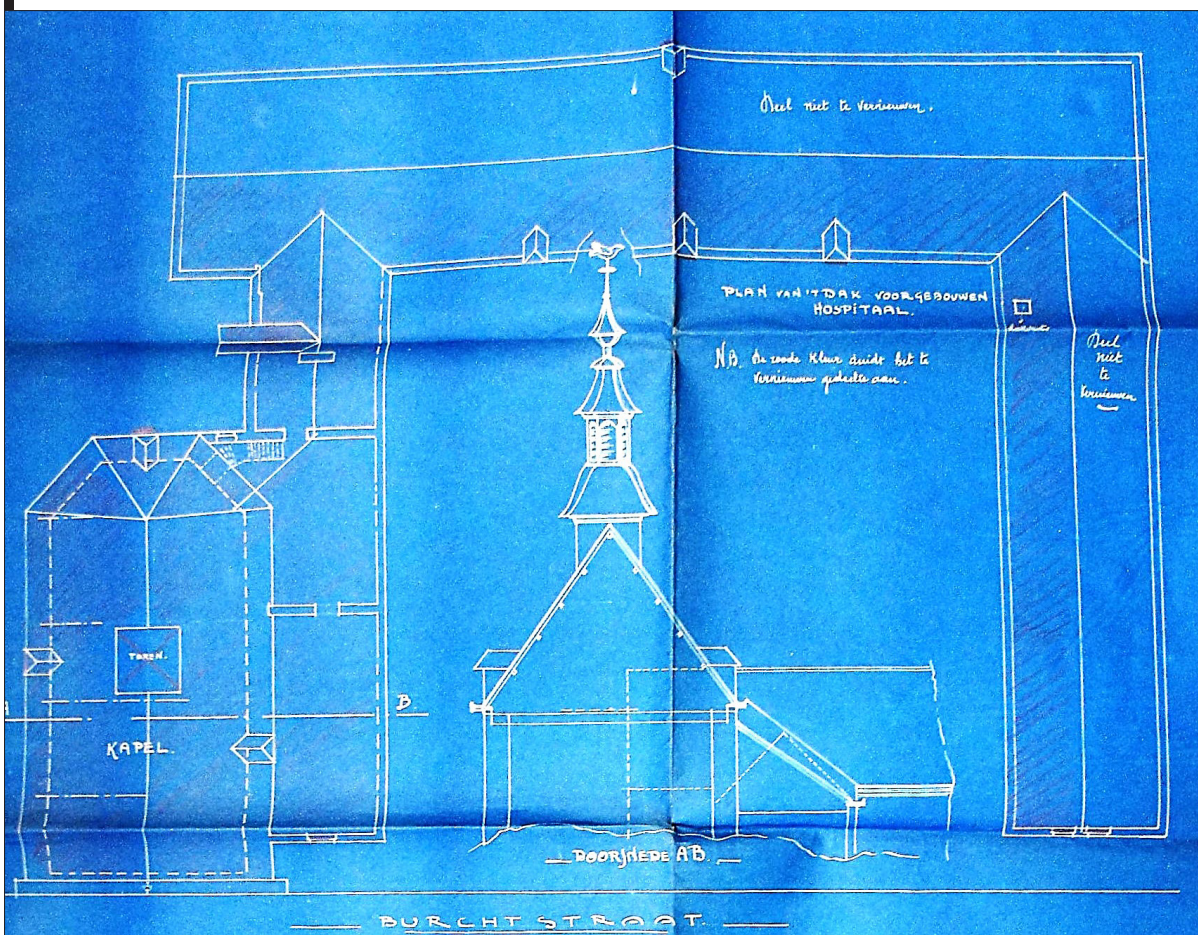
106. Jules Birmant (1869-1958) Ninoofs architect, vooral actief tijdens het interbellum. Ontwerper van onder meer de Sociale woningen Achturenstraat (1923), Kaaischool (1924), voormalige Sint-Theresiakerk (1928). Zie *Inventaris Bouwkundig Erfgoed*, te raadplegen op <https://id.Erfgoed.net/personen/345>.

107. SAN, Ninove, COO, *Beraadslagingen 1925-1940*, zittingen van 7 juli 1932, 22 en 24 december 1935.

108. Ibidem, zitting van 6 mei 1936. Over dit nieuwe hospitaalcomplex en de volledige afbraak ervan in 2012, meer in ons derde deel dat handelt over de periode 1936-2012.

### Dakenplan van het hospitaal, opgemaakt in 1930 door de bouwkundige Polydoor De Meulemeester.

Bron: SAN, Ninove, COO, Doos Werken Gasthuis en ziekenhuis; foto Dirk Van de Perre.



# Victor De Herder

## (Denderwindeke 1901 - Oostakker 1943)

Het bewogen leven van een opgeëiste (1916),

lid van het communistisch verzet (1941 - 1943) en gefusilleerd gijzelaar

Georges Vande Winkel

*'Ich habe noch nie sterben gesehen, wie man in Belgien stirbt'*

'Ik heb nog nooit zien sterven zoals men in België sterft'.<sup>1</sup> Bij deze woorden heeft de Duits-Oostenrijkse legeraalmoezenier Otto Gramann (1885-1947) ongetwijfeld ook Victor De Herder voor ogen. Die man wordt in juni 1943 onder omstandigheden en om redenen waar wij nog op terugkomen, opgepakt door de Duitse bezetter. Wanneer hij in de Nieuwe Wandeling in Gent een gevangenisplunje moet aantrekken valt een pasfoto op de grond. De volgende maanden zal hij blijven weigeren de identiteit van de geportretteerde te onthullen. Vooraleer hij op 30 november 1943 wordt gefusilleerd houdt men hem nogmaals de foto voor ogen met de belofte hem te sparen als hij zegt wie het is. De aalmoezenier die als tolk optreedt, hoort Victor De Herder zeggen: "Ik vertrouw geen enkele Duitser".<sup>2</sup>

Wanneer Victor op 2 augustus 1901 in Denderwindeke wordt geboren, laat niets voorzien hoezeer hij in zijn korte leven zal meegezogen worden in de maalstroom van de geschiedenis. Zijn ouders zijn Frans De Herder (officieel: Ernest Francis) uit Oetingen en Joanna Delphina Buyl (roepnaam: Delphina) uit Denderwindeke. Na hun huwelijk in 1894 wordt hun woonplaats nu eens omschreven als Dasselt, dan weer als Bovenste Dasselt of als Edingsesteenweg 48, maar het gaat altijd om dezelfde bescheiden woning langs de steenweg naar Edingen, in de zuidelijke punt van Denderwindeke, ook nu nog het laatste huis voor de grens met het Brabantse Vollezele. Vader Frans wordt tot zijn overlijden in 1946 als wagenmaker vermeld. Moeder Delphina laat steevast 'kantwerkster' optekenen. Lintjeskant is in die jaren een belangrijke huisnijverheid in de Denderstreek. Van 1895 tot 1916 worden in het gezin De Herder-Buyl zeven kinderen geboren, drie jongens, vier meisjes. Victor neemt als vierde de centrale plaats in.

Over zijn kinderjaren weten wij niets. Hij loopt ongetwijfeld school in de gemeenteschool van Denderwindeke, maar hoelang? Geboren in 1901 is hij al 13 jaar wanneer de wet-Pouillet in 1914 in België de leerplicht voor alle kinderen tussen 6 en 12 jaar invoert. In latere documenten zal hij voor 1914 'zonder beroep' laten noteren, maar voor de jaren 1917-1919 wordt dat wagenmaker, ongetwijfeld als hulpje bij zijn vader.

Op 9 december 1917, amper 16 jaar, wordt hij voor de eerste keer geconfronteerd met de geschiedenis. Vanaf midden 1916 lonken de Duitse industriebonzen naar het *Menschenbassin Belgien* om hun nood aan arbeidskrachten te lenigen. Eerst nog op

1. Deze woorden van legeraalmoezenier Otto Gramann worden o.a. geciteerd in RODEN Dimitri, *'Ich habe noch nie sterben gesehen, wie man in Belgien stirbt'*: Military Chaplain Otto Gramann and the Execution of Hostages and Convicts in German-Occupied Belgium and Northern France (1940-1944), - Mélanie BOST; Antoon VRINTS, *Doing Justice In Wartime: Multiple Interplays between Justice and Populations during the Two World Wars*, (Studies in the History of Law and Justice, 19), Cham (CH), Springer, 2021, p. 121-136. ([https://doi.org/10.1007/978-3-030-72050-6\\_8](https://doi.org/10.1007/978-3-030-72050-6_8)). Over Otto Gramann: <https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/persoonlijkheden/gramann-otto.html> (geraadpleegd 4 augustus 2024).

2. Otto Gramann (of zijn plaatsvervanger) heeft na de executie contact met Angelique De Vuyst, weduwe van Victor De Herder. Het relaas van dit contact kwam tot ons via Jean-Pierre Heymans (Denderwindeke), kleinzoon van Victor De Herder.



vrijwillige basis, maar later met de hulp van de Duitse regering en het bezettingsleger ook door regelrechte opëisingen. Bij twee razzia's in oktober en november worden in Denderwindeke zo een 150 man opgepakt. Bij latere, sporadische acties volgen nog een twintigtal opëisingen.<sup>3</sup> Dat overkomt ook Victor De Herder op 9 december 1917. Met zijn 16 jaar zou hij de jongste opgeëiste blijven onder de 171 lotgenoten van Denderwindeke. Wanneer de gemeentesecretaris in 1919 de lijst van de opgeëisten maakt, noteert hij als verblijfplaats "te en rond Roesselare", maar wanneer Victor in 1919 en vader Frans (namens zijn zoon) in 1921 een dossier voor persoonlijke oorlogsschade invullen hebben zij het over "rond Conflans" en "Valleroy". Valleroy (dép. Meurthe-et-Moselle) ligt tussen Conflans, Briey en Joeuf, pal in de streek waar het merendeel van de opgeëisten uit de Kommandantur Geraardsbergen (waaronder Denderwindeke ressorteert) als dwangarbeider worden tewerkgesteld.

De jonge Victor wordt er nummer 184 in de vierde compagnie van Zivilarbeiter Bataillon 9. In de ZAB-bataillons 9 en 32 zitten de meeste opgeëiste Winnikenaren. Na de oorlog zullen deze twee nummers op de opgeëistenvlag van Denderwindeke prijken.<sup>4</sup> Vader De Herder laat na de oorlog over de ervaringen van zijn zoon noteren: "Niettegenstaande den jeugdigen ouderdom van mijn zoon wierd hij des nachts opgeëischt, en vervolgens naar Frankrijk (Valleroy) gestuurd waar hij onder dwang en onuitsprekelijk lijden, voortkomende van ontberingen en mishandelingen, dwangarbeid moest verrichten, verre boven zijne jeugdige krachten, waar hij bijna onder bezweek." Over zijn datum van terugkeer in Denderwindeke zijn alle bronnen het eens: 13 april 1918, uitzonderlijk vroeg, volgens Victor zelf "teruggestuurd daar hij te jong was om te worden opgeëischt".

Teruggekeerde opgeëisten die hun dienstplicht nog niet vervulden, worden na de wapenstilstand op 11 november 1918 niet ontzien en krijgen zonder uitzondering een oproepingsbevel. Dat overkomt ook Victor De Herder.<sup>5</sup> In september 1919 kan hij zelf nog een eerste versie van zijn schadedossier als opgeëiste indienen. Wanneer dit dossier in maart 1921 een update moet krijgen gebeurt dat door vader Frans. Victor is wellicht al onder de wapens geroepen? Geboren in 1901, behoort hij tot de 'klas 1921', want in dat jaar wordt hij 20. Op 26 juni 1921 vult hij dan weer persoonlijk een inlichtingenblad in voor de 'Hoofdcommissie van weggevoerde, opgeëischte en burgerlijke gevangenen'. Hoe een en ander te rijmen valt met een dienstplicht van tien maanden - de duur van de dienstplicht voor de infanterie is in 1920 tot die termijn teruggebracht - is niet meteen duidelijk, maar dat hij zijn legerdienst voldoet, staat buiten kijf. Een drietal foto's uit het familiearchief portretteren De Herder duidelijk als militair.

Afgaande op het uniform dat hij op een van die foto's draagt, veronderstelden wij dat hij zijn dienstplicht bij de grenadiers vervulde, maar voor meer details gingen wij te rade bij Pierre Lierneux, wetenschappelijk medewerker op de dienst Museologie van het War Heritage Institute (site Koninklijk Legermuseum) en specialist ter zake. Wij geven in extenso zijn omstandige toelichting: "Voor zover ik kan zien, draagt de man een herwerkte outfit, met opgenaaide epauletten en onbeschilderde chrysochal knopen

3. Meer over deze opëisingen bij MERCKAERT Bart; VANDE WINKEL Georges, *De opëising van arbeidskrachten in Zivilarbeiter Bataillon tijdens 'De Groote Oorlog' in het kanton Ninove*, Ninove, Stad Ninove, 2016, 102 p. (ook in *Het Land van Aalst*, 68, 2016, (4), p. 257-356.

4. Over deze vlag MERCKAERT Bart; VANDE WINKEL Georges, *Aanvullingen bij 'De opëising van arbeidskrachten in Zivilarbeiter Bataillon tijdens "De Groote Oorlog" in het kanton Ninove'*, - *Het Land van Aalst*, 69, 2017, (1), p. 59-61; VANDE WINKEL Georges, *De opgeëisten van 1916-18 en de vlaggen van hun bonden (met een focus op Oost-Vlaanderen) : banistiek van de ZAB (Zivilarbeiter Bataillon)*, - *Het Land van Aalst*, 73, 2021, (4), p. 155.

5. Het militair dossier van Victor De Herder (BRUSSEL. Algemeen Rijksarchief 2 - depot Joseph Cuvelier, *Ministerie van Defensie. Centrale Dienst van het Stamboek. Alfabetische steekkaarten*, nr. 195.856) bevat enkel documenten over zijn verdiensten en erkenning als gewapend partizaan. De enige informatie waarover wij beschikken i.v.m. zijn legerdienst zijn het drietal foto's uit het familiearchief.



**Victor De Herder soldaat, ca. 1920.**  
Bron: Ninove-Denderwindeke, verzameling Jean-Pierre Heymans.

(uitrijouffit), zonder de kraaghoeken ... Ik kan het ontwerp van de gekleurde stof niet zien, wat verrassend is en het moeilijk maakt om te raden in welke eenheid hij diende. Aan de andere kant lijkt hij een dubbel kenteken op zijn linkerarm te dragen, bestaande uit een granaat en ? gekruiste kanonnen: dit kan een opleiding aan de grenadiersschool zijn, of een opleiding tot granaatwerper in een regiment lijninfanterie - het nummer zou dat van het regiment op zijn schouder zijn (met twee cijfers: 23?). Hij draagt geen onderofficiersrang, maar een « Croix de Guerre fourragère ». Zoals je ziet is identificatie moeilijk. Op basis hiervan kunnen we aannemen dat Victor De Herder inderdaad zijn dienstplicht vervulde aan het einde van 1919, gekleed als nieuw: hij is gefotografeerd in uitgaanskledij, met een beetje fantasie, zoals de gewoonte was net na het conflict.”<sup>6</sup>

Het al vermelde document, dat Victor De Herder in juni 1921 aan de ‘Hoofdcommissie’ voorlegt bevat weinig nieuws, ware het niet dat hij zich hier voor het eerst als ‘koolmijner’ identificeert. Tot dan toe was dat zonder uitzondering wagenmaker, net als zijn vader. Maar ook toen waren de tijden al aan het veranderen. De spoorlijn Dender-en-Waas verbindt sinds 1855 Ninove al met Gent, het Waasland en Brussel aan de ene kant en met de kolen- en industriebekkens van Henegouwen aan de andere kant. Op 22 mei 1907 vervolledigt het traject Vollezele-Ninove de tramlijn van Halle naar Ninove, een tramlijn die pal voor de woning van het gezin De Herder-Buyl langskomt, parallel aan de Edingsesteenweg. En wellicht dienen ook de eerste automobielen zich aan. Het is duidelijk dat de wagenmakerij een ambacht op de retour is. Zeker geen sector waar een jongeman van 20 jaar nog een carrière in ziet.

Victor De Herder maakt na zijn legerdienst dan ook een keuze die nogal wat mannen uit de zuidelijke gehuchten en straten van Denderwindeke maken. Zij volgen het voorbeeld van vele leeftijdsgenoten uit de naburige Brabantse en Oost-Vlaamse dorpen en worden ‘fosseman’, ‘koolmijner’, mijnwerker.<sup>7</sup> Volgens de verklaring van zijn vrouw Angelique De Vuyst (26 september 1945) werkt Victor De Herder bij zijn arrestatie in juni 1943 in de “Koolmijn St. Vaast La Louvière”.<sup>8</sup> Het gaat hier om de ‘S.A. des Charbonnages de La Louvière et Sars-Longchamps’, waarvan de oorsprong teruggaat tot in de 18<sup>de</sup> eeuw om in 1959/1960 definitief te sluiten. Vanaf 1920 centraliseert deze maatschappij al haar activiteiten rond de nieuwe put ‘N°9/N°10 Albert 1er’.<sup>9</sup> Hier heeft Victor De Herder meer dan 20 jaar gewerkt, samen met heel wat dorps- en streekgenoten.

Nu hij werk heeft gevonden, kan er ook gedacht worden aan trouwen en dat doet Victor op 13 februari 1925 in Oetingen met Maria Angelica De Vuyst (roepnaam: Angelique). Het jonge paar woont aanvankelijk in Oetingen, waar ook hun twee kinderen worden geboren. Als eerste is er op 11 juni 1925 Frans Ernest, genoemd naar zijn grootvader. Op 16 augustus 1926 volgt Helena, die de naam meekrijgt van haar jong overleden tante Helena De Herder (1904-1922). Nog in het najaar van 1926 verhuist het hele gezin naar Denderwindeke.

De carrièrewissel van wagenmaker naar koolmijner was niet alleen bepalend voor het persoonlijke leven van Victor De Herder, maar zou ook richting geven aan zijn hele verdere levensloop. Om dit te begrijpen kijken wij met Bert Van Hoorick terug op diens communistisch verleden in de jaren 1930: “Ik trek naar het zuiden van het arrondissement [Aalst] waar de communistische kernen uit mijnwerkers bestaan die met de *besace* over de schouder naar de Waalse mijnen gaan werken. Vier volle treinen reden uit Geraardsbergen naar het Walenland met kolenputters van Ninove, Eichem, Zandbergen, Onkerzele, Goeferinge, Geraardsbergen, Viane-Moerbeke, Tollembeek, Galmaarden en Edingen. (...). Met zo’n tweeduizend man vertrokken ze om vier uur ’s morgens.”<sup>10</sup>

6. Mail Pierre Lierneux aan auteur dd. 31 juli 2024.

7. Vele getuigenissen in VANDORMAEL Herman, *Wij zijn de fossemannen, anders niks! : mijnwerkers getuigen*, Galmaarden, De Mijnwerker v.z.w., 1991, 212 p.

8. La Louvière wordt in 1869 afgesplitst van Saint-Vaast om een zelfstandige gemeente te worden. In 1977 wordt Saint-Vaast op zijn beurt deelgemeente van La Louvière. VRIELINCK Sven, *De territoriale indeling van België (1795-1963) : bestuursgeografisch en statistisch repertorium van de gemeenten en de supracommunale eenheden (administratief en gerechtelijk) : met de officiële uitslagen van de volkstellingen*, dl. 3, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2000, p. 1924.

9. Meer over deze maatschappij: <http://www.nicau.be/lalouviere.html> (geraadpleegd 4 augustus 2024). De archieven bevinden zich in de Archives de l'État in Mons. De terril Albert 1er is beschermd: <https://www.destinationterris.eu/fr/terril-albert-1er> (geraadpleegd 4 augustus 2024).

10. VAN HOORICK Bert, *In tegenstroom : herinneringen 1919-1956*, Gent, Masereel-fonds, 1983, p. 51.



*Aanklacht tegen de situatie in de Winnikse wijk 'Steenhout':*  
Bron: De Roode Vaan, 19 december 1936.

In de mijn- en industriebekkens van Henegouwen en Luik vindt de in 1921 opgerichte Kommunistische Partij van België (KPB) een vruchtbaar werkterrein. Geholpen door de economische crisis van de jaren 1930 verspreidt het communistisch gedachtegoed zich ook in andere regio's. Bij de parlementsverkiezingen van mei 1936 stijgt het aantal communistische Kamerleden van drie naar negen. In het arrondissement Aalst stijgt het stemmenpercentage van 1 naar 4,29.<sup>11</sup> Ten laatste in dat jaar 1936 sluit ook De Herder zich aan bij de radicaal-linkse stroming.

Op 19 december 1936 publiceert hij in 'De Roode Vaan', het partijblad van de KPB, onder eigen naam een aanklacht over de situatie van de wegen en van de openbare verlichting in de wijk Steenhout. "Wat denken de katholieke en V.N.V. bestuurders der gemeente aan te vangen met de inwoners van Steenhout? (...) Of betaalt de werkersbevolking van Steenhout soms geen gemeentebelastingen?" vraagt hij zich af.<sup>12</sup> Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1938 stelt hij zich ook kandidaat voor de communisten.<sup>13</sup>

Wie de kandidatenlijsten van de KPB voor deze verkiezingen ziet, kan niet anders dan terugdenken aan de woorden die Van Hoorick in 1983 neerschrijft. Van Nederename bij Oudenaarde in het westen tot Nederboelare, Denderwindeke en Vollezele bij Geraardsbergen en Ninove in het oosten, over Sint-Martens- en Sint-Maria-Lierde, Sint-Maria-Oudenhove, Nederbrakel, in al die rurale dorpen komt een communistische lijst op, met vaak maar één of twee kandidaten, maar stevast zijn het mijnwerkers. Vaak mannen die ook later nog het pad van Victor De Herder zullen kruisen. Zo bijvoorbeeld Ferdinand Geers en Albert Roman uit Geraardsbergen.

### NEDERBOELARE

1. BATSELIER Frans, mijnwerker.

### GEERAARDSBERGEN

1. GEERS Ferdinand, mijnwerker.  
2. ROMAN Albert, mijnwerker.

### VOLLEZELE

1. VAN DROOGENBROECK Alfons, mijnwerker.

### DENDERWINDEKE

1. DE HERDER Victor, mijnwerker.

*KPB-kandidaten bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1938.*

Bron: Het Vlaamsche Volk, 10 september 1938.

# Nieuws uit het arrondissement Aalst

Korrespondentie en Sekretariaat : Karl Marxhuis, Keizerlijke plaats, 71, Aalst.

## NIEUWERKERKEN

### Een triomfdag voor onze Partij

Verleden Zondag werd de vlag van den partijgroep op onze gemeente ingehuldigd. Te dezer gelegenheid was een groote meeting aangekondigd en een optocht met de partijfanfare « Karl Marx » uit Aalst. Een groote groep werkers vergezeld onze muziek en bezocht de herbergen der leden en sympathisanten alsook het Volkshuis, waar verschillende bestuursleden van den Soc. Prop. Club ons geluk wenschten en hun wil tot samenwerking te kennen gaven.

De groote herberg waarin de meeting moest plaats hebben bleek te klein om alle kameraden te bevatten. Ruim 150 werkers juichten geestdriftig de vorige toespraken toe onzer kameraden Vanden Boom en Bert Van Hoorick, die de politiek der regeering op den rooden rooster legden en bewezen dat Van Zeeland het spel speelt van Rex-V.N.V. en Hitler. Vijandige kreten werden geslaakt toen Bert Van Hoorick de maatregelen opsomde die door de regeering werden genomen tegen de hulpverlening aan het Spaansche Volksfront. De toejuichingen hielden niet op toe. Van den Boom uitriep dat als de regeering het zou aandurven, bij het einde van den strijd in Spanje, de terugkeerende vrijwilligers aan te houden, "ij geen 24 uur meer zou blijven rechtstaan.

Kamerraad Van Lierde wees er op in zijn inleiding dat we heden konden astellen hoe onze partij te Liedekerke op weg is de meerderheid der arbeiders aan haar zijde te krijgen. Inderdaad, langsheen den weg begroetten haast al de toeschouwers onze vlag met den Rood-Frontgroet. Na een slotwoord van kam. Frans De Pauw werd een omhaling gedaan die 60 frank opricht en kwam er aan het zingen van de « Internationale » en andere liederen geen einde.

### Versterkt de Partij

Negentig lezers van de «Roode Vaan» op onze kleine gemeente, tientallen van sympathisanten! Patrijke arbeiders die zich kommunist noemen, maar geen deel uitmaken van de partij! Zij moeten beseffen dat hun plaats in de partij is en onmiddellijk hun toetreding geven voor

## Groote Alg. Vergadering en Voordracht

Onze leden en lezers worden hiermee opgeroepen de algemeen vergadering en voordracht door kam. Pieters, uit Antwerpen, talrijk bij te wonen op Woensdag 23 December, te 7 uur, in het lokaal.

## DENDERWINDEKE

### Is de wijk Steenhout een kolonie der gemeente !

Sedert twee à drie jaar doet de gemeente allerlei herstellingen aan de straten, iets wat wij ten eerste goedkeuren. Maar waar wij niet mee akkoord gaan is dat daar waar het hoogst noodig is er niet ingegrepen wordt. Zoo hebben wij hier de wijk Steenhout die in een modderpoel is herschapen en waar dagelijks 20 tot 25 kinderen door moeten om naar school te gaan. Wat denken de katholieke en V.N.V. bestuurders der gemeente aan te vangen met de inwoners van Steenhout? Gaat men er overzetbooten plaatsen of er tanks ter beschikking stellen? Of betaalt de werkersbevolking van Steenhout soms geen gemeentebelastingen? Wij vragen hierop een antwoord, heeren. Ook op het gebied der verlichting kan er veel worden gedaan. In deze groote modderwijk brandt geen enkele lamp. Men zal misschien beweren dat dit is om de kosten te vermijden. Maar daar hebben we een antwoord voor. Van aan de Kodde tot aan de Rooselaere — en dat is 50 meter van elkaar — branden er drie lampen, en daar is de bestrating in goeden staat. Als men er twee wegnam en ze in Steenhout plaatste, b.v. een aan den Brussche weg en de tweede bij de brug der Steenhoutbeek! En als gij 'ne keer 's avonds wilt komen zien, heeren, dan zult ge nog plaats vinden voor de derde en de vierde lamp, maar ge moet komen, niet per auto, want dan is het altijd droog onder uw voeten, en natuurlijk hebt ge dan ook geen hinder van de duisternis.

Wij hopen dat men dezen keer zal ingrijpen, of gaat Steenhout een kolonie blijven? Dan vragen wij ons eigen bestuur!

Victor DE HERDER.

11. ID., o.c., p. 53.

12. DE HERDER Victor, *Denderwindeke. Is de wijk Steenhout een kolonie der gemeente?*, in *De Roode Vaan*, 19 december 1936, p. 4.

13. *Het Vlaamsche Volk*, 10 september 1938. Op de stichtingsvergadering van de Vlaamsche Kommunistische Partij in januari 1937 beslist de Vlaamse vleugel van de KPB de naam van het partijorgaan, 'De Roode Vaan', te wijzigen in 'Het Vlaamsche Volk'. Het eerste nummer rolt van de persen op 6 februari 1937 (<https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/de-roode-vaan,geraadpleegd> 4 augustus 2024).

Na 1936 zwijgen de bronnen negen jaar over Victor De Herder. Tot 11 juni 1943. Die nacht pakt de Feldgendarmarie van Aalst hem in zijn huis op. In die negen jaar is er heel wat gebeurd. Op 10 mei 1940 valt Nazi-Duitsland België binnen en achttien dagen later capituleert ons leger. In maart 1941 wordt op initiatief van de KPB het Onafhankelijkheidsfront opgericht als overkoepelend orgaan van het verzet tegen de bezetter. Van dat Onafhankelijkheidsfront maken o.a. de Gewapende Partizanen/Partisans armés deel uit. Op 17 juni 1948 zal Victor De Herder postuum erkend worden als lid van deze Gewapende Partizanen en dat vanaf 1 januari 1941. Louis Van Brussel (1918-2001), Leuvens partizaan en centrale figuur binnen de nationale leiding van de Partizanen, is in die jaren regelmatig ten huize De Herder. Op de vraag naar de reden voor zijn aanhouding zal zijn weduwe in september 1945 verklaren: “Vermoedelijke redenen der aanhouding: onbekend, denkelijk voor communist [sic]”. Op 18 mei 1949 zal commandant De Moor van de Rijkswachtbrigade Denderwindeke De Herder als volgt typeren: “Zijn naaste omgeving, ook andere betrouwbare personen, zijn van oordeel dat het een goede mens was, stipt op gedrag en zeden, nooit uitgaande, goed voor gezin en ouders en steeds regelmatig op zijn werk.” Maar iets verder in zijn verklaring: “Wat vaststaat is dat hij bekend stond als communist en dat zulke personen opgezocht werden door de vijand is ook vaststaand.” Waarbij De Moor het nodig vindt te preciseren: “De echtgenote van D’HERDER, DE VUYST Maria, is waardig en deelt niet eens de politieke overtuiging van wijlen haar echtgenoot.” Wij zijn dan ook al mei 1949, de Koude Oorlog woedt in alle hevigheid ...

Omdat het nooit tot een proces komt is de informatie over de inzet van Victor De Herder als gewapend partizaan vrij summier. Na de oorlog zal hij erkenning krijgen vanaf 1 januari 1941, m.a.w. vanaf het prille begin. De Sipo-SD (Sicherheitspolizei-Sicherheitsdienst, beter gekend als Gestapo, de naam van één van haar geledingen), beschuldigt hem van wapenbezit (een pistool waarvan hij zich overigens alontdeed vóór zijn arrestatie) en van het in brand steken van een treinwagon in de winter van 1941. Bij zijn definitieve erkenning als gewapend partizaan wordt in zijn dossier (bewaard in het Museum van de Weerstand in Anderlecht) genoteerd dat hij is aangeworven door [Albert] Roman en Ch[arles] Louis Spitaels. Als bijzondere verdiensten worden vermeld het onderdak geven aan de Geraardsbergse medepartizanen Ferdinand Geerts (eigenlijk Geers) en Albert Roman én het transport van wapens en ammunitie. Alle genoemde personen zijn vooraanstaande leden van het communistisch verzet in de regio Geraardsbergen. Geers en Roman waren net als De Herder kandidaat voor de KP bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1938.

Directe aanleiding voor de aanhouding van De Herder op 11 juni 1943 is het verraad van medeverzetslid Charles Lorrez. Hij is familie van de al genoemde Ferdinand Geers en die laatste is stichter van de Geraardsbergse afdeling van de communistische partij en leider van een groep communistische mijnwerkers die verantwoordelijk zijn voor tal van sabotage-acties. Het onvoldoende respecteren van de leefregels van de illegaliteit door Ferdinand Geers, gecombineerd met de branie-achtige loslippigheid van Lorrez, zullen de groep fataal worden. Na zijn aanhouding slaat Lorrez volledig door en vanaf juni 1943 ontpopt hij zich onder de naam ‘Oscar’ als een ijverig agent van de Sipo-SD. Hij verraad de hele Geraardsbergse groep. Veertig jaar later zal Bert Van Hoorick zich nog acht namen herinneren waaronder “Victor De Herder uit Denderwindeke”. Slechts twee Geraardsbergse partizanen kunnen de dans ontspringen.<sup>14</sup> Charles Lorrez zal zich voor zijn verraad én voor zijn gedrag als agent van de Sipo-SD moeten verantwoorden en uiteindelijk op 29 mei 1948 in Gent voor het executiepeloton verschijnen.<sup>15</sup> Hij was een van ‘de laatste 242’.

14. VAN HOORICK, o.c., p. 134-136. Van Hoorick heeft het wel verkeerdelijk over Ferdinand Geerts, waar het Geers moet zijn.

15. Over Charles Lorrez en de Gentse Sipo-SD: GOBYN Winne, *De Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst : een casestudie van de Gentse Aussenstelle (1940-1945)*, Gent, RUG - Faculteit Letteren en Wijsbegeerte (onuitgegeven diss. lic. geschiedenis: nieuwste tijden), 2002, 183 p.; VANHAELEWYN Mathieu, *De laatste salvo's : het verhaal van de 242 vergeten executies in België (1944-1950)*, Gent, Borgerhoff & Lambergts, 2016, p. 173; VERSCHOORIS Marc, *Hoe zwart in het donker gedijt : de Sicherheitsdienst en Sicherheitspolizei Gent-Leeuwarden 1940-1945*, Leuven, Davidsfonds, 2016, vooral p. 96-97, 225 en 255; WEYNS Francis, *De schaduwjaren : het verhaal van mijn twee grootvaders in de oorlog, zwart en helemaal fout*, Gent, Borgerhoff & Lambergts, 2019, vooral p. 65-66. Lorrez wordt ook vermeld bij VAN TRIMPONT Marc, *In de nasleep van de 2de Wereldoorlog : bomaanslagen in Geraardsbergen (mei-december 1945)*, - Gerardimontium, 2014, (253), p. 9-10. Over ‘de laatste 242’: REZSÓHAZY Élise; RODEN Dimitri; HORVAT Stanislas, *De laatste 242 : de terechtstelling van collaborateurs na de Tweede Wereldoorlog*, Tielt, Lannoo, 2023, 341 p.



Na de oorlog zal de burgemeester van Denderwindeke enige toelichting geven over de omstandigheden waaronder De Herder werd opgepakt: “werd s nacht van de Duitse Veldgendarmerie van Aalst van zijn bed gehaald naar zij eerst zijne deur ingebeukt hadden”. Binnen de familie leeft de overlevering dat de ‘Feldgendarmerie’ (dat is de militaire politie van de Wehrmacht, het Duitse leger) gelukkig met drie man waren ... De oorlogsburgemeester zou hen gegidst hebben en in het zicht van De Herders woning “Es ist nicht weit mehr” gezegd hebben. De Feldgendarmerie brengt hun arrestant wellicht onmiddellijk over naar de Nieuwe Wandeling in Gent. In alle belangrijke gevangenschappen van België eist de Duitse bezetter een of meer vleugels op voor eigen gebruik. In zo een ‘Kriegswehrmachthaftanstalt’ (KWHA) sluiten ze hun eigen verdachten en veroordeelden op.<sup>16</sup> Vanuit een dergelijke KWHA-sectie binnen de Gentse Nieuwe Wandeling kan Victor De Herder op 14 juni 1943 – drie dagen na zijn arrestatie – contact leggen met zijn familie.

Een ‘brief’ kan men het nauwelijks noemen. Het is een voorgedrukt, drietalig formulier (Duits, Frans, Nederlands) waarin staat dat de afzender zich in de gevangenis bevindt en om enig ‘waschgoed en toiletgerief’ kan vragen. Afgezien van het lijstje van die gevraagde artikelen kan de arrestant alleen het document dateren, een aanspreektitel tussenvoegen (“Bemide Vrouw”) en ondertekenen met zijn naam en celnummer (“Zelle Nr. 86”). En toch wordt ook dit nietszeggend document voor controle (“Prüfung”) aan de SD-Sicherheitsdienst voorgelegd. Een tweede gelijkaardig document, deze maal gericht aan zijn dochter (“Liefste Helena”) volgt op 24 augustus 1943. Dat dit document pas drie weken later, op 12 september in Gent een poststempel krijgt, geeft aan hoelang de controle door de SD in beslag kan nemen. En toch slaagt Victor De Herder erin een verholen boodschap mee te geven die duidelijk ontsnapt is aan de aandacht van de SD. Tussen “een onderbroek, een paar pantoffels, naai- en stopgerief” en “was- en scheerzeep” door vraagt hij ook “Tandpasta Neuckermans”. Duidelijk een signaal naar iets of iemand, maar de betekenis ontgaat ons volledig.<sup>17</sup> Over wat er zich in de maanden van begin juni tot einde september 1943 afspeelt in cel 86, hebben wij het gissen. “Voor zooveel ons bekend werd hij tweemaal onderhoord en gemarteld” verklaart het gemeentebestuur van Denderwindeke op 16 oktober 1945.<sup>18</sup>

Wij kunnen veronderstellen dat deze ‘verscherpte verhoren’ einde september stoppen. Op 30 september 1943 kan De Herder voor het eerst een echte brief schrijven aan “Bemide Vrouw en kinderen”. Hij is intussen overgebracht naar cel 41, maar ook nu leest de SD over zijn schouders mee. Hij meldt hen “den staat van mijne goede gezondheid”, hoopt dat zijn vrouw hem kan bezoeken en bestelt wat kledij en rookgerief. Verder geeft hij wat vaderlijke raadgevingen aan zijn kinderen Helene en Frans en laat de ganse familie groeten. Tot slot spreekt hij nogmaals de hoop uit op een bezoek van zijn vrouw Angélique. Deze brief krijgt pas na vier weken, op 28 oktober 1943 een poststempel in Gent. Een volgende brief op 15 november 1943 (nu vanuit cel 11), vertrekt al op 18 november en is opnieuw gericht aan vrouw en kinderen. Angélique is blijkbaar tot tweemaal toe naar Gent gekomen “zonder mij te mogen bezoeken”. Belangrijk is wel zijn vraag of zij al een verdediger heeft aangesteld voor het proces dat hem blijkbaar staat te wachten. Victor De Herder is nog altijd een ‘Untersuchungsgefangene’, een verdachte in voorlopige hechtenis, in afwachting van zijn proces. In deze weken slaagt Angélique De Vuyst er dan toch in haar man te bezoeken, maar aanvankelijk herkent zij hem niet, o.a. door zijn lange baard.<sup>19</sup> Waarschijnlijk ook in deze periode onderneemt de familie nog een poging om bij Alexander von Falkenhausen tussenbeide te komen ten gunste van Victor.

16. Over instellingen en werking van het Duitse krijgsgerecht in België tussen 1940 en 1944 handelt RODEN Dimitri, *In naam van het Duitse volk! : het Duitse krijgsgerecht en de openbare orde in bezet België (1940-1944)*, Gent, Universiteit Gent. Faculteit Letteren en Wijsbegeerte (PhD) en Brussel, Koninklijke Militaire School. Faculteit Sociale en Militaire Wetenschappen (PhD), 2014. Van dit doctoraat verscheen een publiëksuitgave: ID., *Ondankbaar België : de Duitse repressie in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam, AUP, 2018, 365 p.

17. Jean-Pierre Heymans heeft wel weet van een buurtwinkel, uitgebaat door een familie Neuckermans, maar bij zijn weten was er geen link tussen de winkel en het verzet.

18. Het autopsieverslag bij de ontgraving op 4 november 1944 vermeldt zware bloedingstoringen aan linkerzij en -elleboog.

19. Dit fysiek detail valt ook op bij de lijkschouwing wanneer Victor De Herder op 4 november 1944 in Oostakker wordt ontgraven en geïdentificeerd.

Von Falkenhausen heeft als ‘Militärbefehlshaber’ van mei 1940 tot juli 1944 het bevelhebberschap over het Duitse militaire bestuur in het bezette België en Noord-Frankrijk. Hij verblijft in het kasteel van Seneffe, maar is regelmatig te gast op het kasteel Steenhault (Vollezele), in vogelvlucht een 1250 m van de woning De Herder en waar bovendien Fons (Alphonse), de oudere broer van Victor (° 1895), boswachter is. Wanneer op hun vraag baron Jean de Steenhault de Waerbeek de zaak ter sprake brengt, reageert Von Falkenhausen met de bedenking ‘het zijn communisten, als wij hen niet doodschieten schieten zij ons dood’.

De situatie van De Herder als ‘Untersuchungsgefangene’ verandert abrupt nog binnen diezelfde maand en dat is allemaal het gevolg van een beslissing, die dezelfde Alexander von Falkenhausen een jaar daarvoor nam. In juli 1941 al stelt men vanuit Berlijn voor gijzelaars te executeren als vergelding voor onopgelost geweld tegen het Duitse leger, maar Von Falkenhausen houdt aanvankelijk de boot af, althans binnen het Belgische grondgebied. In de tweede helft van 1942 stelt de bezetter een toename vast van het aantal gewelddaden tegen collaborateurs, ook vooraanstaande elementen. Op 24 oktober 1942 wordt in Aalst Jozef Podevijn neergeschoten, de commandant van de Vlaamse Fabriekswacht.<sup>20</sup> Op 19 november 1942 wordt Prosper Teughels, de rexistische burgemeester van Groot-Charleroi, neergeschoten bij het verlaten van het stadhuis.<sup>21</sup> Von Falkenhausen gaat overstag. Op 27 november 1942 volgt een eerste groepsexecutie van 8 gijzelaars. In totaal zullen er onder de ‘Militärverwaltung’ 17 groepsexecuties plaatsvinden, van november 1942 tot juli 1944 worden 240 gijzelaars geëxecuteerd.<sup>22</sup> Onder de ‘Zivilverwaltung’ in augustus 1944 volgen nog drie groepsexecuties van in totaal 63 gijzelaars. Duitse bronnen hebben het over “In Belgien als Sühnemassnahme durchgeführte Erschiessungen von Terroristen” [In België als vergelding uitgevoerde executies van terroristen]. Victor De Herder zal op 30 november 1943 deel uitmaken van groepsexecutie IX, Met 29 gijzelaars is dit meteen de grootste groep die onder Von Falkenhausen voor het executiepeloton verschijnt.

In een vijfde brief die bewaard bleef, kan De Herder op die morgen van 30 november 1943 de plotse wending in zijn situatie laten weten aan vrouw en kinderen.

*“Allerliefste Vrouw en Kinderen, Het is heden 30 november 1943. Ik word dezen morgen gewekt om 5, uren en wist niet heel goed wat zulks wilde beduiden. Toen ik enkele oogenblikken nadien vernam dat ik ter dood veroordeeld was, zonder vorm van proces. Ik word binnen enkele minuten<sup>23</sup> door de kop geschooten uit wraak voor Terrorisme die hier in de omstreken gepleegt is door eenige saboteurs. Nu beste Vrouw en kinderen. Het is Gods wil en [ik] zal moedig sterven. Ik dacht u nog te mogen wederzien. En op het laatste van den oorlog noch op zoo wreede wijze om het leven gebracht worden, voor anderen. (...). Ik sterf als een goed Kristen mensch. Ik heb mijne biecht gesproken en Ons Heer ontvangen. (...). Ik sterf moedig. Wees ook moedig. Vele kussen van Vader en Echtgenoot.”*

Deze laatste brief is niet via de SD gepasseerd. Het is een bekend gegeven dat vele van deze laatste brieven door de aalmoezeniers die instaan voor de stervensbegeleiding, rechtstreeks aan de familie worden bezorgd.<sup>24</sup> Victor De Herder maakt die 30 november 1943 deel uit van een groep van 29 gijzelaars die als vergelding geëxecuteerd worden. Die groepsexecutie is verspreid over meerdere locaties. In Oostakker wordt samen met De Herder ook Albert De Smet (° Sint-Kruis-Winkel 1920) gefusilleerd.

20. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/podevijn-jef> (geraadpleegd 20 mei 2024).

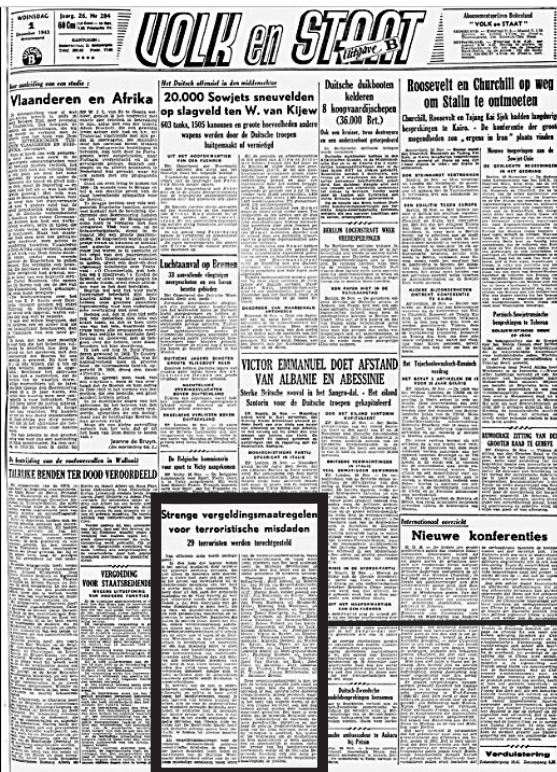
21. <https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/persoonlijkheden/teughels-jean-prosper-prosper-teughels-genoemd.html> (geraadpleegd 20 mei 2024).

22. *O.c.*, p. 156-172.

23. Van deze afscheidsbrief werd minstens één eigentijdse transcriptie gemaakt, momenteel in het bezit van Danny en Ankie Beirnaert-Ott (Sinaai). Zij vonden deze transcriptie in de nalatenschap van de vader van mevr. Ott. Over de oorsprong van deze transcriptie én de manier waarop zij in het bezit van de heer Ott kwam, tasten wij in het duister. In deze kopie is ‘minuten’ gewijzigd in ‘uren’.

24. <https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/persoonlijkheden/gramann-otto.html> (geraadpleegd 2 juni 2024).





# Strengere vergeldingsmaatregelen voor terroristische misdaden

## 29 terroristen werden terechtgesteld

Van officieele zijde wordt medegedeeld:

In den loop der laatste weken is het aantal misdaden door terroristen gepleegd zoodanig gestegen, dat niet alleen de openbare orde daaronder te lijden had, doch ook de onrust en het gevoel van onveiligheid bij de vredelievende bevolking van het land in sterke mate zijn toegenomen. Te meer daar uit den aard der gepleegde misdaden en de wijze waarop zij werden uitgevoerd steeds duidelijker bleken is, dat men doorgaans met gewone misdadigers te doen heeft, die op roof- en plundertochten uitgaan, om zich persoonlijke voordeelen en inkomsten te verschaffen. Bandieten die buiten de politiek staan, kozen het feit, dat enkele terroristengroepen aanslagen plegen met het inzicht leden van de vernieuwingsbewegingen af te schrikken en angst aan te jagen of de Duitse Weermacht en haar instellingen schade te berokkenen tot voorwendsel om hun misdadig opzet te doen doorgaan voor handelingen, ingegeven door beweegredenen van vaderlands-lievenden aard. Daarom dan ook moesten alle ordelievende inwoners van het land in hun eigen belang vastberaden den strijd tegen bandieten en terroristen opnemen, zonder zich te laten misleiden door de drogredenen waarmede getracht wordt misdaden te verontschuldigen.

van de vernieuwingsbewegingen, tegen verkeersinrichtingen en tegen weerloze inwoners van het land gepleegd, heeft de Militaire Bevelhebber de executie door den kogel van de hieronder genoemde 29 personen bevolen

Theodoor Angeloff uit Brussel-Schaarboek; Jaak Ancion, uit Boncelles; Jan Pruin, uit Brussel-Anderlecht; Herz Moes Lando, zonder gekend verblijf; Marcel Huot, zonder gekend verblijf; Jan Bontemps, uit Elsene; Maurice Andries, uit Brussel; Raymond Jan Frans Bosmans, uit Brussel-St. Gillis; Edmond Van Wezemael, uit Brussel; Leopold Gillet, uit Verviers; Alexis Emiel Koettgens, uit Verviers; Jozef Gratzbom, uit Suresster; Emiel Julius Thonnon, uit Vaux-sur-Chèvremont; Ernest Pahaut, uit Les Awirs; Cyrille Jacquemin, uit Geen bij Luik; Antoon Sebhuka, uit Jemeppe-sur-Meuse; Viktor de Herder, uit Denderwindeke; Feliciaan Cauwel, uit Nederboelsaars; Albrecht Desmet, uit Winkel St. Kruis; Joris Theys, uit Luttre; Leo Cheron, uit La Louvière; Arthur Lodewijk André, uit Montigny-sur-Sambre; Raymond Dumont, uit Lambusart; Vital Gossiaux, uit Tamines; Jozef Van Horrik, uit Baal; Jozef Claes, uit Aarschot; Jaak Lonneux, uit St. Truiden; Frans Polleunis, uit St. Truiden; Juliaan Schillemans, uit St. Antonius Brecht.

Deze vergeldingsmaatregel is niet tegen de bevolking gericht doch enkel en alleen tegen hen die als terroristen optreden of met terroristische middelen sympathiseeren. Alleen personen, waarvan bewezen is dat zij onrechtmatig in het bezit van wapens waren of dat zij een illegale activiteit aan den dag hebben gelegd worden door bedoelden maatregel getroffen. Het ware te wenschen, dat de bevoegde Belgische overheden, inzonderheid de daarmede belaste gerechtelijke instanties en met haar de geheele vredelievende bevolking van het land voortaan, meer dan dit totnogtoe is geschied, het hunne er toe bijdroegen om de misdadigers en hun aanstichters te doen aanhouden en onschadelijk te maken, opdat het gevaar van het bandietenwezen overwonnen worde en de Duitse Bezettende Overheid zich niet meer gedwongen zou zien verdere vergeldingsmaatregelen te treffen.

In weerwil van de niet te onderschatten uitslagen, welke de Belgische rijkswach; en politie in haar strijd tegen het bandietenwezen vooral in den laatsten tijd hebben kunnen bereiken, zijn de voor de onderdrukking van misdaden bevoegde Belgische overheden er totduister niet in geslaagd, het latente gevaar uit den weg te ruimen, dat in het steeds dreigende misdadig optreden van illegale zijde besloten ligt. De Bezettende Macht heeft zich derhalve geroept gezien haar toevlucht te nemen tot strenge maatregelen.

Als vergeldingsmaatregel voor de totnogtoe onopgehelderd gebleven terroristische misdaden in den loop der laatste maanden tegen leden en instellingen van de Duitse Weermacht inzonderheid echter voor de talloze misdadige aanslagen tegen leden

'Brüsseler Zeitung' en 'Volk en Staat' op 1 december 1943 over de groepsexecutie van 30 november.

# Scharfe Sühnemassnahmen für Terrorverbrechen

Brüssel, 30. November.

Amtlich wird mitgeteilt:

Die Zahl der Verbrechen, die durch Terroristen verübt worden sind, hat in den letzten Wochen so zugenommen, dass sich neben einer Beeinträchtigung der öffentlichen Ordnung auch die Unruhe und Unsicherheit unter den friedliebenden Landeseinwohnern stark ausbreitet hat. Diese Unruhe und Unsicherheit wuchs, je mehr man aus der Art und Durchführung der Überfälle erkennen konnte, dass es überwiegend Verbrechermaturen sind, die auf Raub und Plünderung ausgehen, um für sich selbst Vorteile und Gewinne zu schaffen. Die Tatsache, dass einzelne Gruppen von Terroristen in der Absicht handeln, die Mitglieder der Erneuerungsbewegungen durch Terror zu schrecken und einzuschüchtern, oder der Deutschen Wehrmacht und ihren Einrichtungen Schaden zuzufügen, gab auch den unpolitischen Banditen Anlass und Gelegenheit, ihre gemeinen Verbrechen als unter nationalen Beweggründen begangene Handlungen zu tarnen. Diese Umstände verlangen aber, dass alle ordnungsliebenden Kräfte des Landes den Kampf gegen die Banditen und Terroristen im eigenen Interesse entschlossen und ohne Rücksicht darauf aufnehmen, unter welcher Maske sich das Verbrechen zeigt.

Trotz der anzuerkennenden Erfolge, die insbesondere in letzter Zeit auch die landeseigene Gendarmerie und Polizei auf dem Gebiete der Banditenbekämpfung zu verzeichnen hatte, ist es den zur Verfolgung von Verbrechen zuständigen belgischen Behörden bisher nicht gelungen, die latente Gefahr des von illegaler Seite ständig drohenden Verbrechens zu beseitigen. Scharfe Massnahmen der Besatzungsmacht sind daher notwendig geworden.

Als Sühnemassnahme für die in den letzten Monaten gegen Angehörige und

Einrichtungen der Deutschen Wehrmacht, insbesondere aber für die zahlreichen gegen Mitglieder von Erneuerungsbewegungen, gegen Verkehrseinrichtungen und gegen wehrlose Landeseinwohner begangenen, bisher unangekündigt gebliebenen Gewaltverbrechen hat der Militärbefehlshaber die Erschossung nachstehender 29 Personen angeordnet:

Theodor Angeloff aus Brüssel-Schaarboeck, Jacques Ancion aus Boncelles, Pruin Jean aus Brüssel-Anderlecht, Herz Moses Lando ohne Wohnung, Marcel Huot ohne Wohnung, Jean Bontemps aus Ixelles, Maurice Andries aus Brüssel, Raymond Jean Francois Bosmans aus Brüssel-St. Gilles

Edmond Van Wezemael aus Brüssel, Leopold Gillet aus Verviers, Alexis Emiel Koettgens aus Verviers, Joseph Gratzbom aus Suresster, Emile Jules Thonnon aus Vaux-sous-Chèvremont

Ernest Pahaut aus Les Awirs, Cyrille Jacquemin aus Geen b. Lüttich, Anton Sebhuka aus Jemeppe-sur-M., Viktor De Herder aus Denderwindeke, Felicien Cauwel aus Nederboelsaars, Albert De Smet aus Winkel St. Kruis, Georg Theys aus Luttre, Léon Cheron aus La Louvière, Arthur Louis André aus Montigny-sur-Sambre

Raymond Dumont aus Lambusart, Vital Gossiaux aus Tamines, Joseph Van Horrik aus Baal, Jozef Claes aus Aarschot, Jacques Lonneux aus St. Truiden, François Polleunis aus St. Truiden, Juliaan Schillemans aus St. Antonius-Brecht

Diese Sühnemassnahmen richten sich nicht gegen die Allgemeinheit, sondern nur gegen die, die sich terroristisch betätigen oder mit Terrorkreisen Sympathie bekunden. Von den Sühnemassnahmen unmittelbar betroffen werden ausschliesslich solche Personen, denen verbotener Waffenbesitz oder illegale Aktivität nachgewiesen ist. Mögen die zuständigen landeseigenen Behörden, insbesondere die dazu berufene Justiz und mit ihnen die gesamte friedliebende Bevölkerung dieses Landes künftig mehr als bisher dazu beitragen, rasch und zielbewusst die Täter der Verbrechen und ihre Hintermänner dingfest und unschädlich zu machen, damit die Gefahr des Banditenunwesens gebrochen wird und in der Zukunft nicht weitere Sühnemassnahmen durch die deutsche Besatzungsmacht notwendig werden.

der 8. Armée  
viele auf eine Karte zu setzen  
Berliner Schriftleitung  
der ihm begegnende harte deutsche



De families De Herder en De Smet zullen nog jaren contact houden, o.a. bij de jaarlijkse herdenkingen in Oostakker. In het kamp van Breendonk worden 15 gijzelaars geëxecuteerd.<sup>25</sup> Onder hen Félicien Cauwel, veldwachter van Nederboelare en evenals De Herder door Charles Lorrez verraden.<sup>26</sup> In de Luikse gevangenis van Saint-Léonard worden 7 gijzelaars geëxecuteerd en verder nog drie in de gevangenis van Antwerpen en telkens twee in de gevangnissen van Hasselt en Sint-Gillis-Brussel.

Deze laatsten worden wel overgebracht naar Breendonk. De daaropvolgende dag, op 1 december, kopt de 'Brüsseler Zeitung', de spreekbuis van de Duitse bezetter, op de frontpagina: "Scharfe Sühnemassnahmen für Terrorverbrechen". In de collaboratiekrant 'Volk en Staat' wordt dat – ook op pagina 1 – "Strengere vergeldingsmaatregelen voor terroristische misdaden. 29 terroristen werden terechtgesteld". Beide kranten geven de volledige namenlijst van de geëxecuteerden met hun woonplaats.

Over de laatste momenten van Victor De Herder hadden wij het al bij het begin van dit artikel. Een tastbaar aandenken daaraan is een devotieprentje waarop hij "Aan mijne vrouw en kinderen mijne laatste groeten van vader en echtgenoot. (...)" overbrengt. Het is ongetwijfeld de Duitse aalmoezenier die hem dit prentje geeft.<sup>27</sup> Wij zien er een Mariaschilderij op uit de collectie van het Wallraf-Richartz-Museum in Keulen. Het lichaam van De Herder verdwijnt in een anoniem graf in Oostakker. Op zijn rouwbrief die de familie op 15 december 1943 verspreidt, is dan ook geen sprake van een begrafenis. Enkel van een lijkdienst in de kerk van Denderwindeke op 20 december.

25. VAN DER VELPEN Jos, *Breendonk : kroniek van een vergeten kamp*, Berchem, EPO, p. 243-244.

26. SURDIACOURT Dirck, "Tot Zalige en Onuitwisbare Nagedachtenis" van Félicien Cauwel (1885-1943), "veldwachter der Gemeente Nederboelare", - *Gerardimontium*, 2006, (208), p. 11-19; (209), p. 17-23. Sinds het verschijnen van dit artikel is heel wat bijkomend bronnenmateriaal ter beschikking gekomen.

27. Het gaat hier zeker niet om Otto Gramann want die moet in het scenario van die dag bij de terechtstellingen in Luik en Breendonk aanwezig zijn. Om dit mogelijk te maken beveelt Von Falkenhausen deze executies om respectievelijk om 8u15 in Luik en 16u in Breendonk.

'Laatste groeten aan vrouw en kinderen', 30 november 1943.

Bron: Ninove-Denderwindeke, verzameling Jean-Pierre Heymans.







**'Madonna met de bloeiende siererwt'. (Meester van de H. Veronica, Keulen, ca. 1395 – 1415).**  
 Wij herkennen het middenpaneel van deze triptiek op de 'laatste groeten' van Victor De Herder.  
 Bron: Köln, Wallraf-Richartz Museum.

En dan is het wachten op de bevrijding in de eerste dagen van september 1944. Oostakker, nu eens in de pers omschreven als 'heldengraf', dan weer als 'martelarenveld' wordt doorzocht. Men vindt in totaal 66 lichamen, die op één na alle kunnen geïdentificeerd worden. Nadat een eerste groep van 16 namen al bekend was gemaakt, volgt half november een tweede groep van 30 namen waaronder 'Victor De Herder uit Denderwindeke'.<sup>28</sup> De identificatie verloopt moeiteloos want bij de autopsie kan men noteren: "Kleedij. Het kostuum is afkomstig van het huis Kleermaker Theophiel Ghysels steenweg van Edingen Denderwindeke".

28. De hele pers volgt het gebeuren op de voet: *De Gentenaar* bijt de spits af op 11 november 1944, *Het Handelsblad* en *Het Nieuwsblad* volgen op 14 november, *De Rode Vaan* en *La Nation belge* op 15/16 december, *Gazet van Aalst* op 16 december.

	O Heilig Kruis wees mijn heil. (Nav.)
	† <b>BID VOOR DE ZIEL</b> van Mijnheer <b>VICTOR DE HERDER</b> echtgenoot van Mevrouw <b>Angelique De Vuyst</b> geboren te Denderwindeke, den 2 Augustus 1901 en overleden te Gent den 30 November 1943. Versterk door de genademiddelen onzer Moeder de H. Kerk.
	Zalig zijn dezen die beproeving lijden: want na de beproeving zullen zij de kroon des levens ontvangen. (Jac. I. 12.) God heeft het tegenwoordige leven met ellenden vervuld om ons de waarde van het toekomstige te leren kennen. Gods oordeelen kan niemand doorgronden en Zijn wegen kan niemand naspeuren. Wie kent de inzichten des Heeren of aan wien heeft hij Zijn geheimen bekend gemaakt?... Dat Zijn heilige en aanbiddelijke wil geschiede. (Script. passim.) Beminde Echtgenoot, lieve kinderen, Vader, Moeder, Broers en Zuster, wilt Uniet bedroeven zoals deze die geen hoop hebben. Weldra zien wij elkander weder bij den hemelschen Vader. Vaartwel op aarde en vergeet mijn ziel niet in uw gebeden. Zoet Hart van Jesus, wees mijn zaligheid. (300 d. afl.) R. I. P.
	Drukk. Du Mough-Timbermont, Denderwindeke.

**Rouwprentje voor Victor De Herder, 15 december 1943.**  
 Bron: Ninove-Denderwindeke, verzameling Jean-Pierre Heymans.



Op 17 november 1944 wordt De Herder herbegraven op het kerkhof van Denderwindeke. Op zijn grafsteen wordt wel vermeld 'Oostakker + 30-11-1943', maar geen enkele verwijzing naar het verzet. Hij wordt zelfs verkeerdelijk als oudstrijder 40-45 gekwalificeerd. Op het heldenmonument van de beide wereldoorlogen aan de kerk klinkt het nog zuiniger: 'De Herder Viktor overl[eden] te Gent 20.11.1943'. In zijn zitting van 5 januari 1951 aanvaardt de gemeenteraad van Denderwindeke onder het punt "Oord der Gefusilleerden te Oostakker" nog het peterschap over "het heldenkruisje van onzen gefusilleerden dorpsgenoot De Herder Victor, + 20.11.43" [sic voor wat betreft de dag van het overlijden], maar daarna blijft het oorverdovend stil. Als wij met dit artikel deze stilte kunnen doorbreken, is ons doel bereikt. Met dank aan kleinzoon Jean-Pierre Heymans en achterkleindochter Sarah Defrère voor alle steun.

**Herdenking in Oostakker op 10 mei 1953.**

Bron: Ninove-Denderwindeke, verzameling Jean-Pierre Heymans.





## Archiefbronnen

Tijdens ons onderzoek stelden wij vast dat heel wat documenten óf als kopie óf in een bijna identieke vorm en formulering in uiteenlopende archieven worden bewaard. Vaak was het onmogelijk om vast te stellen wat het origineel was of wat een kopie. Wij geven er daarom de voorkeur aan in voetnoot niet te verwijzen naar specifieke archiefstukken. Uit de context blijkt ons inziens welk document in welk(e) archiefbestand(en) kan worden gevonden.

- ANDERLECHT. Museum van de Weerstand van België. *Erkenningsdossier van Victor De Herder als gewapend partizaan.*
- BRUSSEL. Algemeen Rijksarchief. *Commissie van onderzoek over de inbreuken op de regelen van het volkenrecht en van de oorlogswetten (1914-1926).*
- BRUSSEL. Algemeen Rijksarchief. *Dienst Archief Oorlogsslachtoffers.* Dossier 'Dienst Documentatie en Opzoekingen', AOS-AVG-d067456 en Dossier statuut 'Politieke gevangene', PPAD 1855/2056 De Herder Victor.
- BRUSSEL. Algemeen Rijksarchief. *Hoofdcommissie van Weggevoerde, Opgeëiste en burgerlijke Gevangenen (1919-1925).*
- BRUSSEL. Algemeen Rijksarchief 2 - depot Cuvelier, *Ministerie van Defensie. Centrale Dienst van het Stamboek. Alfabetische steekkaarten*, nr. 195.856 (Victor De Herder).
- GENT. Universiteitsarchief. Vakgroep Gerechtelijke Geneeskunde. *Autopsieverslagen 1944.* Proces-verbaal van opgraving Victor De Herder 4 november 1944.
- GOOIK. Gemeentearchief, *Burgerlijke stand en bevolkingsregisters.*
- NINOVE. Stadsarchief, *Burgerlijke stand en bevolkingsregisters.*
- NINOVE-Denderwindeke. *Verzameling Jean-Pierre Heymans.*

## Opgeëistenvlag van Smetlede teruggevonden

Wanneer ik einde 2021 een inventaris opmaak van alle mij bekende ZAB-vlaggen, kan ik voor Smetlede enkel noteren dat er ons een foto bekend is van de opgeëisten met hun vlag. De vlag zelf is volgens de informatie waarover wij dan beschikken niet bewaard.<sup>1</sup> Twee jaar later blijkt dit niet te kloppen want wanneer in mei 2023 in Lede de gesneuvelde Koreaanstrijder Frans Rottiers wordt herdacht, stapte tussen de vaandel dragers ook Hans Hanssens op mét de bewuste vlag in de handen.

Wat is het verhaal van deze vlag? Na een kortstondige passage bij de Heemkundige kring 'Heemschut Lede' belandt de vlag bij de grootvader van Hans Hanssens, tevens de laatst overlevende opgeëiste van Smetlede. Voor het verdere verloop laten wij Hans Hanssens zelf aan het woord: "Mijn grootvader heeft dan enkele jaren de 11 novemberviering met de vlag gedaan tot de gezondheid het niet meer toeliet en mijn vader heeft die taak dan overgenomen. Toen er in Lede de herdenking was van de Koreaanstrijder F. Rottiers zijn ze komen vragen of deze vlag daar ook aanwezig kon zijn, ik heb vanaf dan de taak van vaandeldrager overgenomen van mijn vader als erbetoon aan mijn grootvader en ook om de opgeëisten van Smetlede te blijven herdenken."<sup>2</sup>

Nu zij in detail kan bestudeerd worden, verdient de vlag van Smetlede gesitueerd te worden binnen het geheel van de ZAB-vlaggen. De vlag van Smetlede is één van de mooiere exemplaren. Iconografisch sluit zij voor de volle honderd procent aan bij de vlaggen van Erembodegem (Aalst) en Waasmunster. De afgebeelde opgeëisten zijn zo gelijkend dat zij wel op hetzelfde sjabloon moeten teruggaan. En alle drie begeven zij zich naar een gebouw. Op de vlag van Erembodegem, enkel bekend van een foto, kunnen wij veronderstellen dat het hier om de parochiekerk van het dorp gaat. Voor Smetlede en Waasmunster zijn de parochiekerken echter duidelijk te identificeren. Wij zien de kerken respectievelijk vanuit het zuidwesten en het zuidoosten. De bloeiende distelkoppen, die wij in 2021 de 'handtekening' van de producent van de vlaggen van Erembodegem en Waasmunster noemen<sup>3</sup>, komen niet voor op de vlag van Smetlede. De andere iconografische overeenkomsten zijn echter zo treffend dat wij zonder enige twijfel deze drie, niet gesigneerde vlaggen aan eenzelfde fabrikant kunnen toewijzen.

Dan steken toeval en geluk een hand toe. In Smetlede blijft niet alleen de vlag bewaard, maar ook het koffertje waarin de vlag bij levering was bewaard. En op dat koffertje een keurig etiket met de naam van de "kunstborduurder – specialiteit van vaandels in alle soorten": Leo Lenaerts-Planchon, Coquilhatstraat 25, Antwerpen. Deze pronkt met eerste prijzen op vlaggenprijskampen over zowat heel België. Dat is ook het geval in Antwerpen in 1927, een vermelding die ons meteen een terminus post quem van de Smetleedse vlag oplevert. Opzoekingen naar Lenaerts-Planchon blijven echter zonder resultaat. In de nochtans indrukwekkende lijst van kunstborduurateliers die Filip Santy en Antoon Osaer in 1984 samenstellen, vinden wij het atelier uit de Antwerpse Coquilhatstraat niet terug.<sup>4</sup> Navraag in het Felixarchief van de stad Antwerpen geeft ook nul op het rekest. Zoekopdrachten

1. VANDE WINKEL Georges, *De opgeëisten van 1916-18 en de vlaggen van hun bonden (met een focus op Oost-Vlaanderen) : banistiek van de ZAB (Zivilarbeiter Bataillonen), - Het Land van Aalst*, 73, 2021, (4), p.153.

2. Mail Hans Hanssens aan auteur 8 december 2023.

3. VANDE WINKEL Georges, *o.c.*, p 140.

4. SANTY Filip; OSAER Antoon, *Met vlag en wimpel : de banistiek van de christelijke arbeidersbeweging in Vlaanderen, (Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd, 1)*, Gent, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1984, dl. 1, p. 86-87.



in erfgoedcollecties en beelddatabanken geven geen resultaat. Dat Leo Lenaerts-Planchon zijn vlaggen niet signeerde, heeft hem blijkbaar in het anonimaat gedreven.

Vooraleer deze bijdrage te besluiten met de technische fiche van de vlag kan nog benadrukt worden dat de Smetleedse vlag in dubbele zin een vondst is. Zij voegt een mooi element toe aan de al rijke banistiek van de opgeëisten van 1916, maar dankzij het koffertje voegt zij ook een naam toe aan de lijst van kunstborduurateliers. De naam van een blijkbaar productief fabrikant, die de voor historici vervelende gewoonte had zijn producten niet te signeren. Wellicht is het op termijn mogelijk heel wat vlaggen, die nu anoniem opgeborgen zitten in erfgoedcollecties en musea, toe te schrijven aan kunstborduurder Leo Lenaerts-Planchon uit de Coquilhatstraat in Antwerpen.

### Georges Vande Winkel

<b>Teksten</b>	OPGEËISCHTEN / 1914 1918 / SMETLEDE [boven / midden rechts / onder]
<b>Producent</b>	Leo Lenaerts-Planchon, Coquilhatstraat 25, Antwerpen
<b>Jaar</b>	ca. 1930 (alleszins na 1927)
<b>Iconografie</b>	Het centrale element op de vlag vertoont links een opgeëiste op klompen met een plunjezak over de linker-schouder. Hij stapt naar rechts in de richting van de kerk van Smetlede, die wij vanuit het zuidoosten zien.
<b>Afmetingen</b>	140 x 150 cm, links 5 lussen, aan de andere drie zijden gele franjes
<b>Collectie</b>	privébezit (collectie Hans Hanssens, Lede)
<b>Literatuur</b>	DE ROOVER Jozef, Smetlede in blijde en droeve dagen, Wetteren, Universa, 1999, p. 94; VANDE WINKEL Georges, De opgeëisten van 1916-18 en de vlaggen van hun bonden (met een focus op Oost-Vlaanderen): banistiek van de ZAB (Zivilarbeiter Bataillon), - Het Land van Aalst, 73, 2021, (4), p.153.



Lede - Smetlede: producent.





**Lede-Smetlede.**  
Bron: Hans Hanssens (Lede).



**Lede - Smetlede: vlag.**





Aalst - Erembodegem.



Waasmunster.

## Het Raspaillebos en omgeving, een nieuwe kijk op vijfduizend jaar bosgeschiedenis.

Een landschap is een bij uitstek dynamisch gegeven, en al zeker als het gaat om een eeuwenoud bos zoals het Raspaillebos op het grondgebied van Geraardsbergen. Eric Cosyns, Louis De Cock en Bart Merckaert gaan in het juli-augustusnummer 2024 van *“Monumenten, Landschappen en Archeologie”* (M&L) dieper in op de boeiende geschiedenis van het Raspaillebos, dat zich uitstreckte over delen van Onkerzele, Grimminge, Zandbergen, Moerbeke en Galmaarden. De auteurs baseren zich voor het artikel op archeologische sporen en lopend historisch onderzoek.

Zo blijkt uit recent verkennend archeologisch onderzoek en analyse van satellietbeelden dat zeker twee verhevenheden in het Raspaillebos, met een doormeter van respectievelijk 30 m en 17 m, als bronstijdgrafheuvelrelict kunnen worden beschouwd.

Op basis van de omschrijving vermeld in de stadskeure van 1068 vermoeden de auteurs dat de oppervlakte van het Raspaillebos in de 11<sup>de</sup> eeuw 874 ha besloeg. Een cartografische analyse van de Horenbaultkaart van 1596 en van de Sanderuskaart van 1644 laat een bosgebied van ongeveer 650-680 ha veronderstellen. Op basis van de militaire kaarten van Villaret (1745-1748) en van de Ferraris (1770-1778) bedraagt de in het GIS berekende totale bosoppervlakte 558 ha. Tijdens het Ancien Régime zijn de Sint-Adriaansabdij van Geraardsbergen, de Abdij van Beaupré in Grimminge en enkele lokale grootgrondbezitters de grootste boseigenaars.

De wijze waarop de Sint-Adriaansabdij en Beaupré hun deel van het Raspaillebos uitbaten is exemplarisch, zoals blijkt uit een aparte katern in één van de knechtenboeken van de Sint-Adriaansabdij voor de periode 1691-1714. Het bos bestaat dan vooral uit middelhout en hakhout. De Sint-Adriaansabdij liet haar bosarbeiders jaarlijks gemiddeld zo'n 12.000 mutsaarden en 100 à 200 hopen fassael maken, wat samen met buytsen (blokken) en ruymelinghen (snoeihout, snoeiafval) als brandhout werd gebruikt. Daarnaast werd ook talrijk geriefhout geproduceerd zoals boonperssen, hoppestaecken, wijngaertstaecken, reepstocken en thuyntstocken. Het gaat hier om telgen die werden gebruikt als hoppestaken, wijngaardstaken, boonstaken, tuinstaken (om hagen te tuinen). Af en toe werden ook latte perssen (voor pleisterwerk), deckperssen (voor de constructie van strodaken) en jockeperssen (jukhout, vaak van haagbeuk) gemaakt.

De grootste ontbossingscampagne in het historische Raspaillebos gebeurde echter na de inbeslagname in 1796 van het religieuze bosbezit door de Franse Republiek en na de verkoop aan hoofdzakelijk Gentse aristocraten. Er rest volgens de kaart Vandermaelen (1846-1854) op dat ogenblik nog amper 279 ha bos binnen de 11de-eeuwse boscontour. Vandaag beslaat het Raspaillebos nog 145 ha.

De benaming 'Raspaillebos' suggereert dat aanzienlijke delen van het bos als hakhout, al dan niet onder middelhout, werden beheerd. Maar er moeten waarschijnlijk ook andere gebruiksrechten zijn geweest, zoals het weiden van vee, het maaien van gras en het sprokkelen van hout.



Opvallend is de bijzondere natuurwetenschappelijke waarde van het Raspaillebos omwille van de floristische, vegetatiekundige en faunistische rijkdom als gevolg van de verscheidenheid aan bodemkenmerken en uitgesproken reliëfverschillen. Zo bevindt het zwaartepunt van de Vlaamse verspreiding van daslook zich in het Raspaillebos. Ook vele andere oud bossoorten zoals wilde hyacint, wilde narcis, bosanemoon gedijen er uitstekend en hebben omvangrijke populaties. Op regionale schaal is het Raspaillebos betekenisvol voor vogels en dagvlinders. Voor broedvogels vormt het bos door zijn omvang niet zelden een kerngebied. Het Raspaillebos werd dan ook in 1980 beschermd als landschap omwille van de esthetische en natuurwetenschappelijke waarde.

Het artikel (met schitterende foto's van Oswald Pauwels) is verschenen in M&L 2024/4 en is verkrijgbaar via de webshop van uitgeverij Die Keure <https://menl.be/> of via het e-mailadres [professional@diekeure.be](mailto:professional@diekeure.be) voor de prijs van 25 euro.

COSYNS Eric, DE COCK Louis, MERCKAERT Bart, "*Het Raspaillebos en omgeving, een nieuwe kijk op vijfduizend jaar bosgeschiedenis*", is verschenen in "Monumenten, Landschappen en Archeologie", jaargang 43, nr. 4 (juli-augustus 2024), p.7-25.

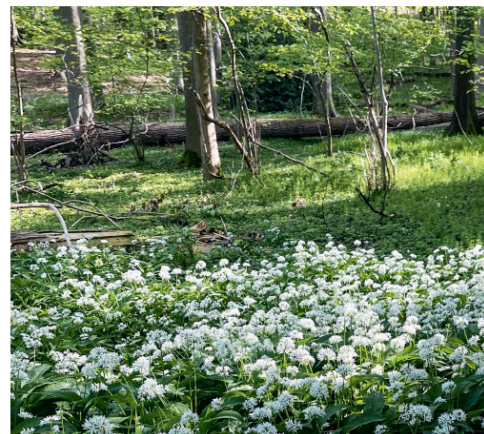
Bart Merckaert, Eric Cosyns & Louis De Cock

Kaft jaargang 43 'Monumenten, Landschappen en Archeologie' en 1e pagina artikel 'Het Raspaillebos'



## Het Raspaillebos en omgeving, een nieuwe kijk op vijfduizend jaar bosgeschiedenis

Eric Cosyns, Louis De Cock en Bart Merckaert



Het Raspaillebos is een hotspot van biodiversiteit. Het zwaartepunt van de Vlaamse verspreiding van daslook bevindt zich hier.  
(Foto Oswald Pauwels)

Tussen de Vlaamse Ardennen en het Pajottenland, ten oosten van Geraardsbergen en begrensd door de valleien van Dender en Mark ligt het boscomplex Raspaille-, Moerbeke-, Karkool- en Kluybos. Graaf Boudewijn VI (1067-1070) verleende de Geraardsbergenaren gebruiksrechten in het Raspaillebos om te voorzien in brand- en constructiehout. Het werd eeuwenlang intensief uitgebaat door aristocraten en religieuze instellingen. In de 19de eeuw slonk het bosareaal tot een dieptepunt. Dit boscomplex gelegen op een heuvelrug aan weerszijden van de Bosberg in Geraardsbergen en Galmaarden, werd in 1980 beschermd als landschap omwille van de esthetische en natuurwetenschappelijke waarde, in het bijzonder de floristische en vegetatiekundige diversiteit. Ondertussen zijn flora en vegetatie, vooral buiten het bos, aanzienlijk gewijzigd, niet zelden verarmd, maar is er ook meer kennis over de aanwezige biodiversiteit. Een eerste verkenning van archeologische sporen en nog lopend historisch onderzoek dwingen tot een andere kijk op de landschapsdynamiek van het historisch bosgebied en de eventuele gevolgen voor het bosbeheer.

M&L 43/4 | 7

# De auteurs

## **Georges Vande Winkel**

Heirebaan 107  
9400 Ninove-Denderwindeke  
vande.winkel.georges@gmail.com

## **Dirk Van de Perre**

Hoogstraat 23  
9401 Ninove-Pollare  
dirkvandeperre@skynet.be

## **Bart Merckaert**

Tulpenlaan 38  
1770 Liedekerke

## **Louis De Cock**

Renskouter 8  
9500 Viane

## **Eric Cosyns**

Menenstraat 85  
8890 Moorslede





# Het LAND van AALST

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT



Jaargang LXXVI • 2024 • Nummer 3 • juli - augustus - september

## Artikels

Dirk Van de Perre

*De site van het Ninoofse gasthuis/hospitaal (1750-2012/2024). Deel 2. Het oude gasthuiscomplex vanaf de Belgische periode tot WO II (1830-1940).*

93

Georges Vande Winkel

*Victor De Herder (Denderwindeke 1901 – Oostakker 1943). Het bewogen leven van een opgeëiste (1916), lid van het communistisch verzet (1941-1943) en gefusilleerd gijzelaar.*

110

## In de kijker

Georges Vande Winkel

*Opgeëistenvlag van Smetlede teruggevonden.*

122

Bart Merckaert, Eric Cosyns & Louis De Cock

*Het Raspallebos en omgeving, een nieuwe kijk op vijfduizend jaar bosgeschiedenis.*

126

Afgiftekantoor    Gent X  
Erkenning P303215

Verantw. uitg.  
Afsender

Reinoud Vermoesen  
Dirk Van de Perre  
Hoogstraat 23  
9401 Ninove-Pollare